

55-1904
ejt
Kereszténység

ÉS

KIRÁLYSÁG ELLENES KÜZDELMEK

A XI. ÉVSZÁZADBAN.

LAURENTZI VILMOS.

ÁRA 1 KORONA.

GYERGYÓ-SZENTMIKLÓS.

NYOM. SÁNDORY MIHÁLY KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1903.

5.61.

KERESZTÉNYSÉG
ÉS
KIRÁLYSÁG ELLENES KÜZDELMEK
A XI. ÉVSZÁZADBAN.

LAURENTZI VILMOS.

GYERGYÓ-SZENTMIKLÓS.
NYOM. SÁNDORY MIHÁLY KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1903.

Midőn épen arról volt szó, valjon azon gyér lakóságú terület, mely mai Magyarország néven ismeretes, kié legyen? — a szlávoké, avagy a németeké; egyszerre, egész váratlanúl, azon időig Európa előtt teljesen ismeretlen nép tűnt fel a politikai látóhatáron. Hogy az miféle fajtához tartozik, honnan jöttek? — senki nem tudta. A görögök „turkok“-nak nevezték, a nyugati irók „hungurok“-nak vagy pedig bizonyos, rémületet keltő reminiscenciák befolyása alatt „avarok“-nak, „kik magukat hunguroknak mondják.“ Később, mikor megtanulták rettegni fegyverüket, a múlt idők borzalmaira emlékezvén, „hunnok“-nak hívták, míg ők saját magokat a „magyarok“ egyszerű névvel illették. A görög császárok, kiknek birodalma határain rajzoltak egy ideig, félelmes ellenfélnek tartották őket és szükségesnek látták utódaikat, ősi szokás szerint, a néppel való harcmodorra, kioktatni. Így tehát azon keveset, mit őseinkről tudunk, a bysanczi császári udvarban uralkodó bölc, előrelátó politikának köszönhetjük.

Hogy őseinket e földre, öntudatos politikai czélzat, előre tervezett hódítás- és honalapítási szándék, vagy a hunn mondáknak még a nép lelkében élénken visszazsongó, csalogató ábrándképei hozták-e? — nem tudjuk. A nemzet faji egyéniségét tekintve, mely legkedvesebb foglalkozásá-

nak a harcztot tartotta, az első feltevés válik valószínűvé. Azonban megengedhető a második is, mely csodás színekkel varázsolta lelkük elé a hagyomány ködös világából a tündéri tartományt, Attila király örökségét. Talán esábitotta őket azon körülmény is, mit hallomás útján tudhattak meg, hogy e földön akkor nem volt egységes állam. Sőt, hogy szétszórtan, egymással ellenséges viszonyban levő több népfaj, kisebb, nagyobb fejedelemségekké tömörülve, osztozkodtak meg rajta. Sehol szilárdabb államszervezet, sehol nép, mely hadi vagy politikai kiválóságánál fogva, e területen erős államot alapítani képes lett volna.

Az avaroknak nyomtalan eltűnése után észak hegyeiről szláv fajta népek ereszkedtek le és szívárogtak be lassanként az ország belsejébe. Túl a Dunán való rész a németek befolyása alá került, a déli területeket a bolgárok kezdték magukénak tekinteni, Erdélyben pedig, mely akkor, sőt sokkal később sem tartozott az ismert területekhez, állítólag oláh fajta népek laktak. Ezek közül csupán egy látszott hivatva arra, hogy az uralmat magához ragadja és ez a szláv volt. A magyarok megérkezésekor ép kialakuló félben volt a nagy morva-szláv birodalom. Ép összemérte a szláv-ság fiatal, erőttől duzzadó fegyverét a németeknek sok belviszály és külháború által tehetetlenné vált hatalmával. Szwatopluknak kiváló egyénisége, a feltörő ifjú nemzetek hódító képessége, a már felbomlani kezdő nyugati államok régi hatalmának meggyengült ellentálló erejével szemben, már előre eldönteni látszott a harcztot. A merész férfiú álmai már-már valóra váltak. Hogy Arnulfnak lelkét is mily nagy aggodalom töltötte el, eléggé bizonyítja azon tény, hogy a büszke német császár, birodalmáról a végveszélyt elhárítandó, az épen csak most feltűnt, ismeretlen, jött-ment barbár, de vitézségéről már is messze földön híres magyarokat hívta segítségül. Hogy e politikai okosság

sugalta tettéért, mellyel valószínűleg az egész német faj ezer évre szóló jövőjét mentette meg, később mennyi igazságtalanságot kellett saját vérebéli történetiróitól elszenvednie, köztudomású dolog.

A magyarok a szövetséget elfogadták, Szwatoplukot tönkre tették, nem kis meglegedésére a németeknek, kik nagyon örültek, hogy ily könnyű szerrel szabadultak meg a rettentő csapástól. E hadi ténynyel őseink jogot szereztek a megtelepedésre azon állam szomszédságában, melyet oly hősiesen védelmeztek meg. Az országnak meghódítása, hogy valami nagy harcokkal nem járt, hihető. Krónikásaink hiradásaiban nem fordul elő rendes hadjárat színezetű esemény, hanem csupán harczos kirándulások, melyek mielőtt véres tusára kerekedtek volna, békével és a könnyű diadalok felett ült örvendetes áldomással jártak. Elfogadhatóvá teszi ezen feltevést azon körülmény is, hogy az országnak gyér, harcra elő nem készült lakósága, a hirtelen feltűnt, maga előtt mindent feltartóztatlanul elsőprő hatalommal szemben, mely ép most a rettegett nagy szláv birodalmat is egy csapásra megdöntötte, ellentállani sem merészkedett.

A magyar, ez a par excellence harczos nép, melynek rettegett neve nemsokára, északtól délig, kelettől az Oczé-ánig terjedt, ős hazájából csodásan egyszerű, költői mi-voltában megkapó, mindenben önállóságot és erőt lehelő erkölcsi és értelmi világnézetet hozott magával. Századok óta szabadban, sátrak alatt élve, naiv lelkükben a magasabb rendű lelki élet sejtése összevegyült a derengeni kezdő gondolkodásnak első, homályos, épen kialakulni akaró képzeteivel. A nagy mindenségnek megmagyarázhatatlan, az ősnépeknél dogmatikailag egyáltalában meg nem indokolt fenséges eseményeivel összekapcsolva saját lelkük pillanatnyi érzéseit, minden következetesség és philosophiai rendszer nélkül való legeszményibb természet vallást követték.

Alig pitymallott még. Csupán halvány fény küzködött messze távol a sátrak között. Mindenütt mozgolódás van. Az egész sátortábor ébredni kezd. Az emberek felkeresik barmaikat és mire ellátják őket, egyszerre, mintegy bűbajos varázslatra az ég peremén megjelenik a nap fényesen, ragyogóan, meleget és életet hozó sugaraival.

Minő érzés nyügözhetette le az ős magyarnak, a puszták egyszerű gyermekének lelkét e megbüvölő látványra? Nem valamely kimondhatatlan, hatalmas erőnek létezését

sejtette-e a természetnek e mindennap meg-megújuló, lel-kének érthetetlen megjelenésében? Azon erőnek, mely te-remt, fenntart mindent, mi élő e földön. Mely fényével elüzi a rettenetes sötétséget, mely tele van ismeretlen ré-mekkel, manókkal, a tudatlan lélek képzelődésének ezer iszonyt keltő alakjával. Mely áldásthozó melegével lehe-tővé teszi a tenyészetet, a földnek fűvel, fával, állatokkal való benépesítését, mikből az emberek táplálkoznak, mi lelküknek gyönyört okoz. Mely erő nagyszerű akaratának kifolyása saját létezésök is, melynek neve „isten.“

Elmúlt a dél. A barmok tikkadtan heverésznek. A nagy hőség mindent ellankasztott, midőn hirtelen sötét felhők emelkednek a boltozatra. Az ég beborul, rémítő villámok, „isten nyílai“ hasítják át szakadatlanul a leve-gőt. A menny vérfagyasztóan dörög, végre óriási zápor kezdődik, mintha el akarná önteni az egész világot. Min-denki menekül a borzasztó isten-ítéletben. A megriadt ál-latok bögve rohannak sátraikhoz, az emberek félve bujnak be kezdetleges lakóhelyeikre. Mindnyájan a történetek ha-tása alatt vannak, gondolkodnak róla s remegő szóval ta-lán ki is fejezik, mit szívökben e perczen éreznek, hogy „bizonyára isten ez!“, ki ilyen hatalmas, rettenetes tud lenni. Rövid idő alatt elül a vihar. Mintha az eget a fel-hőktől kisöpörték volna, tisztán tündöklük. Fűvön, fán, leveleken millió esőcsepp csillog a leáldozni készülő nap fényében. Minden újra éledt, felüdült, az emberek ismét boldogan siettek ki a szabadba.

A nap már utolsó sugarait veti a földre. Még egy-két perc és aranyos biborködben csuszik le a messzi látóha-tárról. Alkonyodik. Kétségbeesett tusában küzd a fény az árnyal, de azalatt kelet felől feltűnik csendesen egy fény-pont, a földre szeretettel leragyogó égitest, a szelid vacsora-csillag. Pár óra múlva az eget a csillagok tengere önti el

villogva gyönyörűen, ott a fiastyúk, emitt a gönczölszeke-
rének csodás csillagzata, hogy az ember szíve édes, kimond-
hatlan érzéssel telik meg. Avagy máskor a hold jelenik
meg méltóságteljesen, ezüst fényben uszva. A nép kigyül
a sátrak elé, leheveredik az illatos fűre, átadja magát azon
sejtelmeknek, melyeket benne az isteni erőnek ezen gyö-
nyörű megnyilatkozása kelt. És megered a vének beszédes
ajkán a meséknek bűbajos áradata. Felhangzik a dal az
igriczkészség kísérete mellett. Felébred sziveikben az elmúlt
hős idők drága emléke. Mindenki elmerülve hallgatja a
mesélőt, míg fel nem zendül a vezéri sátrak felől a táro-
gató zokogó, harcra riasztó, majd végül elcsendesedve
nyugalomra intő szava.

Ép így látták megújulni évszakonként a természet
életét. Jött a tavasz, a fák rügyezni kezdettek, nemsokára
virágba borult erdő, mező. A réteket illatos szőnyeg födi,
a csalitok, berkek visszhangzanak a madárdaltól. A télnek
tétlen életét mozgás, munka váltja fel. A nyár megérleli
a gabonát, az ősz csakhamar zamatos gyümölcseivel kínál-
kozik. Aztán ismét benne vagyunk a télben. Az elmulásnak
ideje megérkezik, de az új életnek reménye már int felénk.
A természet életének ezen csodás körfolyamata évről évre
ismétlődik. Nem vesz el semmi, minden megújul majd
tavasszal, az egész föld ismét pompázó, ragyogó életre
ébred. E szép, e gyönyörű mindenségben pedig áhítatos
imádattal keresik az emberek azt az ismeretlen hatalmat,
mely őket ide belehelyezve, a teremtés részesévé tette.

Mikor nyájaitat kihajtották, míg azok békésen lege-
lésztek, csendes berkekben, mely fölé hűvös lombsátor
borult, halkan csobogó patak mellé, melynek selymes habjai
gyorsan suhantak tova, leheverészett az ős magyar. Szíve
elandalodott a szép képnek láttára. És ezt a megilletődést
nem annak tulajdoníthatta-e, hogy ime közelben van az

isten. Ez a sejtelmesen susogó berek az ő megszentelt országának kiválasztott helye. És azóta idejártak áldozni azt, mi e harczos népnek legkedvesebb lehetett, fehér harczy mént, mit táltosaik szurtak le és melynek beleiből jósoltak e tudós, bölcs férfiak. Ha valaki meghalt, mi ritkán történt meg harczytéren kívül, szintén idehozták az illatos berkekbe, patakok mellé temetni. Avagy elégették, visszaadva őt a legnagyobb hatalomnak, a tűznek. A halálnak, a kezdetleges népeknél uralkodó rettenetes képét enyhítette, sőt derültté, kívánatossá tette azon hit, hogy életében legyőzött ellenei másvilágon nekik szolgálni tartoztak.

Azonban az ártatlan ábrándozásnak és költői elmerülésnek e népe, ha egyszerre felhangzott a kürtnek velőkig ható, borzalmasan sikongó vészjele, átváltozott. Lóra kapott. Harczy vágyban égve, ott állott az egész magyar nép felfegyverkezve, a maga páratlanul nagyszerű hadi szervezetében. Fergetegként rohantak a legerősebb ellenségre, szétrobbantva heves rohamukkal rendezett soraikat. Ha ez nem sikerült, cselt vetettek. Tettetett rémülettel megfutamodtak, lovukon hátrafordultan is nyilazva az ellent s mikor ez könnyelműen had állását elhagyva, őket üldözni kezdette, a már tönkretettnek hitt magyar, rémes harczy kiáltások között megfordult és pozdorjává törte üldözőit. A pogány magyar fegyverét mindenki félte. Nincs nemzet Európában, mely ne érezte volna a világ legelső lovaskatonájának erejét. Semmitől fel nem tartóztatva, száguldozták be az akkori művelt világot. A népekben ép úgy, mint Attila idejében, azon hit vált uralkodóvá, hogy a föld ezen ördögeit egyenesen a pokolból küldötte az isten, a bünbe elsülyedt kereszténység ostorozására. Hogy kellőképen igazolhassák gyáva tehetetlenségöket, azt a mély erkölcsi sülyedést, melybe a kereszténység elmerült volt s mely egyedül magyarázza meg a magyarok hihe-

tetlennek látszó harczi dicsőségét, sok rosszakaratú mesét hagytak róluk hátra az utókorra. Ezek arra volnának hivatva, hogy a magyarságot az ördögnél is sötétebb színben festve, elfogadhatóvá tegyék minden kudarczukat. Hogy ősi ellenségeink a németek, őstörténelmünk tárgyalásánál, ezeket mily őszinte örömmel, de mily kevés tudományos kritikával használják fel mindig ellenünk, hiszem, nem kell külön kiemelnem.

Ez a fegyverben álló nép, ez volt az ős magyarok politikai szervezetének legigazibb kifejezője. A harczolni kész törzsek, mint türelmetlenül várják a fővezér rendelkezéseit, kire tekint az egész nemzet, kinek engedelmeskedik mindenki. A magyarok ősi államformája, bár a perzsa és arab írók Ibn Roszteh, Gurdézi azt monarchikusnak látják, tényleg azonban törzsköteléken alapuló nemzeti közhatalom volt, melyben a főhatalom magát az államot alkotó népet, a politikai nemzetet illetve, tehát nép vagy nemzet szuverenitás. Az ős államszervezetnek ilyen alakját azon tudósításokból lehet rekonstruálni, melyeket bysáncai forrásokban találunk. A törzsfőnökök egyenként voltak birtokosai a hatalomnak és függetlenül gyakorolták azt saját törzseiken. Legerősebb politikai kötelék a törzskötél volt, ezen kívül más, a törzseket összetartó közhatalom és annak alapját képező államkötelék nem létezett. Náluk a demokratikus államszervezetnek tiszta alakjával találkozunk, melyben a főhatalom, nem egy személyt vagy családot, nem többeket, hanem az összes birtoka volt, kiknek nevében azt a nemzetgyűlés gyakorolta, mit aztán valamely nagy politikai vagy nemzeti szükség bekövetkezésekor egyes arra érdemeket szerzett férfiura közös akarattal ruháztak át.

Ha a szomszéd népek megtámadták a hozzájuk legközelebb levő magyar törzset, ez a veszély nagyságához

mérten vagy egyedül, vagy közvetlen szomszédja segítségével verte vissza azt. Azonban rájuk zúdult néha egész rendszeres háboru nyomora is, melynek csak az összes törzsek egyesített ereje volt képes ellentállani. Hogy ilyenkor eredményesen harcoljanak egységes, központi vezetésre volt szükségük, hogy a nemzetet valamely nagy katasztrófától megóvják. A választás természetesen a törzsfőnökök közül a legtapasztaltabb, legvitézebbre esett, de ezen vezérség csupán a hadjárat tartamára szólt. Annak legtöbbször dicsőséges befejezése után, az egyes törzsek visszanyerték függetlenségüket. Egy-egy ily diadalmas háború után felébredhetett sokaknak lelkében azon gondolat, hogy a szerencsés kezű vezérre, ki talán már több hadi vállalatban kitünt vitézsége- és bölcseségével, esetleg ennek nemzetségére a vezéri tiszt örökletesen átruháztassék. Így történhetett akkor is, mikor a magyarság legnagyobb szerű vállalatára, a honfoglalásra indult, melynek sikerétől a nemzetnek egész jövője függött. E nagy történeti mozzanat hatása alatt tették, az ősi jogi gyakorlattól eltérve, Árpád nemzetségét az egész nép élére. Ekkor eshetett meg az első fejedelem választás, jöhetett létre a törzsfők jogainak és a törzsszabadságnak biztosítékát képező vérszerződés. Ezen öt pont, melyekre mint ősi alkotmány szervezetünk alaptörvényeire szoktunk hivatkozni, a következők. „1. Míg életök tart mind nekik, mind utódaiknak vezérük Álmos nemzetségéből legyen. 2. Bármely vagyont szereznek fáradásukkal abból senki közülök ki ne zárassék. 3. Azon törzsfőnökök, kik Árpádot szabad akarattal urokká választották sem maguk, sem fiaik a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből ki ne rekesztessenek. 4. Ha utódaik közül valaki hűtlen lenne a vezér személye iránt és meghasonlást támasztana a vezér és atyafiai közt, a vétkesnek vére ontassék, miként az ő vérok omlott Ál-

mos vezérnek tett esküjök alkalmával. 5. Ha valaki Álmos vezér vagy a többi törzsfőnökök utódai közül esküjök rendeletét megszegné, átok alatt legyen mind örök-ké.“ — Bár ezen pontoknak szó szerint való szövege két-séges, mégis mivel századok multával is oly élénken élnek a köztudatban, hogy krónikásaink történeti bizonyossággal hivatkoznak rájuk, valószínű, miszerint tényleg ősi alkotmányunk alapvető törvényes intézkedéseivel állunk szemben.

„Szabad volt ez a nép“¹⁾, mely hideget, forróságot, minden nélkülözést eltűrve, csak a harezi dicsőségért, függetlenségért lángolt. Etelközi hazájokban hét sátor felett lobogott a turulos zászló, jelezve a hét fejedelmi személynek, a törzsfőnököknek lakóhelyét, kik alatt hadban, békében éltek az egyes nemzetségek, vajdáik, nemzetségi bíráik vezetése mellett. A büszke főnökök senkinek sem tartozva felelősséggel, korlátlanul uralkodtak törzseik felett, magasabb hatalmat nem ismervén, csupán a közérdeket. „Hét törzsből állott és soha sem tettek meg fejedelemnek sem maguk közül valót, sem pedig idegent.“ „Ezen kívül vajdáik is voltak.“²⁾ „A turk törzsek nincsenek fejedelmeiknek alávetve, hanem mindenik törzs más folyam partján lakva kölcsönös szerződés útján arra van kötelezve, hogy a mely rész haddal támadtatnék meg, azt mindnyájan közös erővel támogassák.“³⁾ „A magyarok nyolcz törzse nem engedelmeskedik fejedelemnek“ és a nemzet vezérei „hét fő személy volt, kik hetumogeroknak hivattak.“⁴⁾

Azonban e korlátlan hatalmú fejedelmi személyek tisztelettel hajoltak meg a legnagyobb hatalom, a nemzet és ennek politikai képviselője, a nemzetgyűlés előtt. Ha

1) Bölcs Leó. *Tactica*. 2) Constantinos Porphyrogennetos. *De adm. imperio C.* 38. 3) Constantinos C. 40. 4) Anonymus.

összehívásának szüksége felmerült hirnökök járták be a táborokat ily szózattal: „Az isten és a magyar nép szava, hogy mindenki ezen és ezen a napon fegyveresen ezen vagy ezen a helyen megjelenjék a község tanácsát és parancsát meghallgatni. Kik ezen rendeletet nem tartották be és indokolatlanul elmaradtak, azokat szittyá törvény értelmében pallossal kettőbe hasították vagy veszett ügynek tették ki, vagy pedig rabszolgaságba taszították.“¹⁾ És megjelent itt mindenki, hol az egész nemzet, az egyesek sorsát intézték, mert ezen gyűlés képviselte az ős államszervezetben a nemzeti közhatalmat, az állami főhatalmat, melynek birtokosa a politikailag szervezett nép, a nemzet volt. Tehát a közhatalom az összest, a politikailag jogozott népet illette. Itt határoztak béke és háboru felett, a zsákmány felosztásáról; had felségjog. A nemzetgyűlés biztosította a jogrend és béke fennállását. Gyakorolta a nemzet nevében közakarattal választott közegek által az igazságszolgáltatást. Döntött a hozzá felebbezett kétséges ügyekben, a nemzetségi bírák netalán igazságtalan ítéleteiben: „Mert egy rektort is rendeltek maguknak egy Kádár nevűt, a Turda nemzetségből, hogy az egész sereg felett ítéljen, a viszálykodók pereit elintézzze, gonosztevőket és rablókat, a tolvajokat megbüntesse, úgy azonban, ha a rektor helytelen ítéletet hozna a község azt megsemmisíthesse, a hibázó kapitányt vagy rektort letehesse a mikor neki tetszik. Ezen törvényes szokás sértetlenül fennállott Taksony fia, Géza vezér koráig“;²⁾ törvénykezési felségjog. Ekkor választották a köztisztviselőket, szükség esetén valamely hadi vállalat tartamára a vezért, a gyulát és kárchást; hivatali felségjog. Végre ez alkalommal hoztak szabályokat, egyöntetű megállapodásokat, me-

1) Kézai. I. 2. 2) Kézai. I. 2.

lyek szerint a nemzet igazgattassék. „Itt állapították meg az ország szokásos törvényeit és ősjogát“;¹⁾ szabályalkotási felségjog.

A béke munkáját gyakran váltotta fel a harczi zaj. Kisebb-nagyobb csoportokban rá-ráütöttek a szomszéd népekre és dús zsákmánynyal tértek meg hazájukba. Ép ilyen kalandra mentek, midőn egyszer óriási csapás, valószínűs nemzeti szerencsétlenség érte a magyarokat. Míg a fegyverfogható népség hírt, kincset keresni kalandozott el, addig a boszura szomjas ellenség megtámadta etelközi otthonukat és kegyetlenül leöldöste az ott maradt öregeket, asszonyokat, gyermekeket. A zsákmánynyal terhelt, dicsőségtől megmámorosodott magyarok megdöbbenve látták az iszonyú pusztítást. Lelkükben megrendülve új, biztosabb haza keresésére határozták el magukat. Ekkor feltűnt képzeletükben a tejjel, mézzel folyó tartomány, melyről regőseik oly csodás dolgokat énekelnek és mely igazság és jog szerint az övék, Attila legközelebbi fajronkoniáié. Szívükben elemi erővel tört utat ez az eszme, mely őket ősz hazájukból kihozva, rengeteg veszélyeken átsegítette, mindig új és új erő kifejtésre képesítette az elcsüggedés pillanataiban. A kalandozás vágya, mely talán rövid időre fenntartotta Etelközben őket és kitűzött céljuktól eltérítette, egyszerre a nagy szerencsétlenség hatása alatt a már-már szunnyadni kezdő nagy gondolatnak, az örökség elfoglalásának adott helyet. Ezt tette uralkodóvá az egész nemzet lelke fölött.

Talán kissé megfélemlítve a váratlan csapás által, de azért ősi vitéségükbe vetett erős bizalommal tartották meg akkor a legfontosabb, az egész nemzet életére mai napig is kiható nagy nemzetgyűlést, melyben a nagyszabású hadi

¹⁾ Anonymus 40.

vállalatot elhatározták. Hogy e gyűlésnek képe minő lehetett, hogy milyen méltóságot és hatalmat, erőt és bizalmat mutathatott azon kor legvitézesebb lovas népének fényes, fegyveres tanácsa, el sem képzelhetjük. Csupán sejtethetjük azon felemelő hangulatot, mely lelkükön urrá lett, azt a látományszerű ihlettséget, mely a nemzet szívét fogva tartotta, midőn érkezett azon legünnepélyesebb történelmi momentum, hogy a dicső, a bölcs, mindenki által bálványozott Árpádot kazár szokás szerint a hét fejedelmi személy pajzsra emelve, bemutatta a népnek. Midőn kardjának a világ négy tája felé való suhintásával kijelentette a nép örömujjongása közt, hogy kelet, nyugat, észak és dél honában fogja meghordozni a magyarok dicső fegyverét. Majd összejött a hét főszemély és karjaikból ősi szokás szerint egy edénybe pár csepp vért eresztve, szerződést kötöttek egymás között.

„Ezen Árpádot kivéve sohasem választottak fejedelmet a turkok.“¹⁾ Hogy mennyire áthatotta a honalapítás eszméje a nemzetet legnagyobb bizonyítéka a törzsfőnököknek, e hatalmas, saját magokat is fejedelemnek érző és az idegek előtt valóban annak látszó férfiak áldozatkészsége, lemondván nagylelkűen ősi jogaikról. Hogy beleegyeztek egy legfőbb központi hatalomnak állandó tartamú létesítésébe. „Köztanácskozás útján, szabad akaratból és közmegegyezéssel választották fejedelmüknek Álmost“,²⁾ illetve lemondása után annak fiát Árpádot. „Hadi fővezérük mindig Árpád véréből való fejedelem volt.“³⁾ Midőn ily fontos, az egész magyarság politikai életét, addigi ősi államszervezetét mélyen érintő átalakulás történt, nem mulaszthatták el, hogy az új viszonyokat szabályozó megállapodásokat törvénybe ne foglalják. Egyrészt az új rend kö-

1) Constantinos. 38. 2) U. o. 3) Constantinos. C. 38.

vetelte eljárás érdekében, másrészt, hogy a törzsfők jogait megvédjék.

A nép örömmáorban uszott. Érezte fontosságát azon határozatnak, melyet a nemzetgyűlés ép most hozott. Melynek értelmében Árpádot fejedelemmé választva a nagy-szerű hadi vállalat felett végérvényesen döntött. A gyűlésről az áldozó helyre tódult a tömeg, hol a táltosok készültek hála áldozatra. Már égett a magas máglya, midőn elővezették a szilaj, foltatlan, hófehér mént, hogy dal, zene és táncz kísérete mellett leszurják. A papok az áldozat beleiből dicső jövőt jósolva az új hadjáratnak hangos szóval hívták segítségül a magyarok istenét. A nagy napot vigaság, áldomás fejezte be. A tereken összegyűlt nép közt megjelent a kobzos alakja, ki igrickészségének kísérete mellett nagy elődök hősi tetteiről mondott lelkes éneket. A fiatalok felbuzdulva szívökben már maguk elé képzeltek az új hazát csábos szépségeivel. Az öregek elmerengve a múlt emlékein csak még egy vágyat tápláltak szívökben, hogy megérjék ők is a nagy, dicső eseményt, az új hazának elfoglalását. Késő éjjelig szólt a dal, zokogott a tárogató, de mire a hajnal pirosra festette az ég alját, utra készen, harezi rendben állott a magyarság hódító, hazát kereső serege.

Sok viszontagság után, sokféle népet legyőzve, végre meghódították az egész országot. Teljesült legszebb álma az Ázsiából kivándoroltaknak, elfoglalták Attila örökét. A tartomány rónáin, a völgyekben, haldús folyók mentén zászlós kopják emelkedtek. Benépesült sátrakkal a pusztá vidék. Barmaiknak ezrei lepték el a kövér, óriási réteket. Minden törzs kijelölte szállását, feltűzték a törzsfő sátra elé a turulos és a törzsi czimerrel ellátott zászlót. A hozzá tartozó nemzetségek letelepedtek körülötte és újból kezdetét vette az Etelközben félbe szakadt ősi államélet. De

az új hazának szükös határai nem elégitették ki a hódításra született, harezra termett, különösen ép most e nagy és könnyű siker által felbuzdult népet. Vágyaik elragadták. Be akarták kalandozni az egész világot. Egyes csapataik bebarangolták a művelt országokat. Nyugat ép úgy, mint kelet, egyaránt érezte fegyverüknek hatalmát. Legyőzhetetlennek tartott seregeket pozdorjává zúztak, bevehetetlennek hitt várakat elfoglaltak. Kincsesel, gazdagsággal tértek vissza és azon büszke tudattal, hogy nincs nemzet, mely nekik ellentállani képes volna. Hisz a leg-hatalmasabb nemzetek könyörögtek, vagy vették meg pénzért tőlük a békét.

Ismét feléledni látszott a hunnok rettegett, mindenütt iszonyatot, romlást keltő ideje. Már-már előre vetette árnyékát a sötét végzet, mely a hunnok fölött oly sulyosan beteljesült. De ekkor a népek életét elrendező legfelsőbb hatalom a magyarokat megállította a lejtőn, melyre önbi-zalommal, erejüknek túláradó tudatával lépve, a végmeg-semmisülés felé rohantak feltartóztatlanúl.

Mi alatt a magyarok kalandozó csapatai hol itt, hol ott tűntek fel, az alatt a megtámadott nemzetek kezdettek lassanként felocsudni azon félelemből, melybe őket e nép hirtelen és rettenetes megjelenése kergette. Különösen mióta sikerült egy-két vigyázatlan, erejében elbizakodott portyázó sereget megverniök, önbizalmuk visszatért, ellentállásról kezdettek gondolkodni. Egyszerre csak azt tapasztalták a kalandozók, hogy azon terület, melyre veszély nélkül ki-kirándulhatnak mind kisebb és kisebb körre szorul össze. Az Augsburg mellett történt vereség elzárta előlük a nyugatra vezető utat s bár ekkor keletre fordulva még némi sikereket értek el, a megújuló görög császárság erőskezü fejedelmei érelyesen verték vissza a már nem bajnoki dicsőséget, hősi kalandot, de prédát és zsákmányt kereső csapatokat. A külpolitikai alakulások a még ősi módon, szomszéd népekkel való harcából élni kívánó magyarságot a békés, nyugati formákhoz közeledő állami életre kényszerítették. Megszűnván pedig az állandó hadviselés, elenyészett ezzel egyszersmind a törzsszervezeti kötelék jelentősége is, mely már ez időben csupán a hadi köteléken alapult. Így lassanként tűnedezni kezdett a törzsfők politikai szereplése is s kénytelenek voltak bár nem szívesen, egy központi államhatalom létezését, ha egyelőre

csak negative is, de elismerni. Hogy e független, hatalmuk érzetében büszke nagyok nem önmagukból származó valamely lelki folyamat útján jutottak e rideg ténynek elismeréséhez, gondolhatjuk. A külpolitikai eseményeken kívül kellett valamely erőnek lennie, mely oly nagy hatalmú nyomást gyakorolt rájuk, hogy előtte elégedetlenkedve bár, de meghajoltak. Ez az erő Géza vas egyénisége volt. Az új vezér, ki már távolabb állott az ősz haza emlékeitől és gyermeksége óta teljes virágjában álló kultúra szomszédságában nőtt fel, ép a szomszéd fejedelmek példáján okult. Elfelejtteni látszott az ősi alkotmány legsarkalatosabb hagyományait és függetleníteni akarta magát a törzsfők esetleges kedvezőtlen hangulataitól. A köz, a nemzeti érdeket elhanyagolva családi politikát kezdett követni, mikor a nemzetgyűlés mellőzésével hatalmát örökletessé, uralmát pedig monarchikussá óhajtotta tenni. Az a magasabb, nagyszerű politikai szempont, mely a távol messzeség ködében ezer éves jövőt rajzolt volna lelki szemei elé, ő nála alig tételezhető fel. Hogy következetes és erős, sőt erőszakos politikával minden ellenállást megtört, hogy még a vallási rajongás térítési törekvéseit is kiaknázza céljai részére, a nélkül, hogy szívében a kereszténységgel szemben valami nagy tiszteletet tanusított volna, híven jegyezték fel a krónikások.

Jellegzetes egyénisége érdekesen domborodik ki az egykorú és későbbi feljegyzésekből, melyek jellemzően, a kor hangulatát híven visszatükrözve beszélnek el az uralkodása alatt végbement eseményeket. A mindent egyházi szempontból tekintő krónikások igyekeznek Géza őszes tetteit, az övéivel való kegyetlen bánásmódot, tulszigorát az ellenszegülőkkal a kereszténység iránt való nagy, rajongó szeretetéből kimagyarázni és e bűnöket ép ezért menteni. Holott a kereszténység iránt való közönyös-

sége közismert históriai tény. A viszonyokat tekintve nem is lehetett ő már azon európai és keresztény szellemtől áthatott férfiú, mint milyenné később a körülmények gyors fejlődése következtében fia vált. Ő csak külső színét, formáit akarta a nyugati műveltségnek maga részére kiaknázni, egyengetve ezáltal az utat a monarchikus kialakulás felé, annak akkori keresztényi és európai tartalma nélkül. Tisztán mint erős vaskeretet, melybe nyakas, még az ősi, pusztai erőttől duzzadó magyarjait akarta bele szorítani, a nyugati kultúra és kereszténység örve alatt. A vele egyenrangban álló törzsfőkkel szemben a külföld hatalmi tulsúlyát igyekezett igénybe venni. Szívesen látta udvarában az idegen lovagokat, kalandorokat, kiknek legnagyobb része a szent hit védelmének ürügye alatt gazdagságot, politikai befolyást keresett és talált az új, fejlődése kezdetén levő államban, melyet a kultúra legelső áldásaiba részesíteni ép ők lettek volna hivatva.

„Géza, ki kemény és kegyetlen volt az övéihez, de irgalmas és bőkezű az idegenek, kivált a keresztények iránt, jóllehet még pogány szertartásokba volt elmerülve, mindazon által a szentlélek kegyelmének közeledtével valamennyi körös-körül fekvő tartománybeli szomszédjaival gondosan kezdve tárgyalni a béke felett, melynek az előtt nem volt kedvelője. Ezen kívül azt is parancsolatba vevé, hogy minden keresztényt ki tartományába akar költözni vendégszeretettel és biztosítással fogadjanak, a papoknak és barátoknak engedelmet adott, hogy elébe járuljanak.“⁽¹⁾
 „A magyarok Ursus (Taksony) halála után, Gézát választották fejedelmükké, ki azon nemzetségből eredt, mint barbár apái. Ezt isten kegyelme megszállotta, hogy bölcsen gondolja meg azon roppant károkat, miket nemzete szintén

1) Vita St. Stephani 2. Legenda maior.

maga is vallott, azért is nagyobb reményt helyezett a békébe. Elfogadá tehát a tanácsot, mit isten adott lelkébe és feltevé magában, hogy Pannoniát királysággá alakítja át és azt többé nem igazságtalan zsákmányolással, hanem szabados nyereséggel gazdagítja. Minthogy pedig tudta, hogy földje jó és termékeny, tanácsolá nemzetének, hogy a fegyvert inkább tegye le és kereskedjék a szomszédoknál azon árukkal, miket az ország dúsan terem.“¹⁾ „A mit kellett és lehetett nem mulasztá el megtenni nemzete megtérítésére Szt. Adalbert prágai püspök utasítása szerint. Követeket küldé azért a keresztény országokba óhajtasát mindenkinek tudtára adván. Mit hallva sok ispánok, vitézek és nemesek jöttek hozzá a keresztények országából, némelyek isten szeretetéből, hogy a vezért a pogányok ellen, kik a hitet fel nem vették, segítsék, mások, hogy ezen pogányoktól, üldözőiktől megszabaduljanak, mert a pogányságban élt nemzet kegyetlen üldözője volt a keresztényeknek.“²⁾ „Géza a magyar nemzetet a keresztény hitre akarta téríteni és minthogy intéssel a pogány szertartáshoz ragaszkodókat meg nem téríthette, némelyeket fegyverrel kellett megaláznia. Hogy ezt megtehesse, mivelhogy többen voltak, kik a hittől vonakodtak, mint a kik hozzaragaszkodtak, szükségesnek tartotta óhajtasát a keresztény királyoknak és fejedelmeknek tudtúl adni, kik ezen kívánságát hallván nemcsak segítséget küldtek, hanem személyesen is eljövének hozzá, mint a kiknek a magyarok kegyetlensége igen ártalmas és gyűlöletes vala. Ezen ispánok és még inkább isten segélyével, Géza vezér és fia Szt. István király némely lázadókat a fegyver rémítésével, némelyeket pedig önszántukból térí-

¹⁾ Aloldus 972. évre. Katona. Hist. Crit Ducum Hung. 501—504. l.

²⁾ Kézai. De nobilibus advenis.

tettek a kereszténységre, mely ispánokat Géza vezér, valamint fia széles és terjedelmes örökségekkel ajándékozott meg szolgálataikért.“¹⁾ „Géza igen szorgalmatoskodott a lázadók leverésében és a pogány szertartások kiirtásában.“²⁾ „Géza mikor kereszténynyé lett, a hit megerősítése végett ellenszegülő alattvalói ellen dühöngött s régi bűneit isten iránti buzgólkodással lángolván lemosta.“³⁾

Mennyire nem vezette Gézát az új vallás csodás anaiba való kegyes elmerülés és azon apostoli hivatásnak tudata, mely az akkori fejedelmeknek vallási rajongásba sülyedt lelkében élt, mutatja egy adomaszerű feljegyzés. Habár ez nem tarthat igényt a történeti adatok fontosságára, mégis a kor hangulatát, Gézának még büszke ős magyar jellegéből ki nem vetközött és az atyai erkölcsökön kívül mindent kicsinyléssel lenéző lelkivilágát kitűnően jellemzi. Ugyanis Tiethmar szerint, mikor őt megintették, mert a keresztény szertartások mellett a pogányoknak is áldoz, büszkén válaszolta, hogy elég gazdag arra, miszerint két istennek áldozzon. Az itt lefolyó harcban tehát két tábor állott szemben egymással. Egyfelől az egyeduralomra törekvő, a nyugati kultúra külsőségeitől érintett, de valójában ősi magyar hagyományokat tápláló fővezér, másfelől pedig a törzsfőnökök és velök a nemzet zöme, mely ősi vallásához, alkotmányához, a nemzetgyűlés adta hatalomhoz és jogokhoz annál görcsösebben ragaszkodtak, minél inkább tapasztalták, hogy épen az, ki a tradíciókat megvédeni első sorban lett volna hivatva, a közakarattal megválasztott fővezér, készül azt eltaposni. Titkos féltékenységgel megsebzett szívökben mélyen elkeseredve látták, miként foglalják el az udvarban a legfontosabb

¹⁾ Marci Ch. 24., 25., 26. Chr. Poson. 25. Cbr. Budense 46., 47. Túróczi II. 9., 13. ²⁾ Legenda maior. 3. Hartvic. ³⁾ Tiethmari Ch. VIII. 3.

posziókát az idegen lovagok és papok, kik egyrészt az egyeduralomra való törekvésnek szereznek fegyveresen érvényt a nemzettel szemben, másrészt ősi vallásukból, apáik hitéből akarják őket kiforgatni. Mihelyt érezték, hogy vallási életükbe idegen elem kezd behatolni, hogy egy hideg kéz kegyetlen szorítással akarta semmivé sorvasztani eddigi költői, bájjos, meseszerű felfogásokkal telített, hősi tettek fényes ködébe burkolt erkölcsi világnézetüket, egyszerre felébredt szívökben az ellentállás, az üldözött híthez való fanatikus ragaszkodás érzete. Árulóknak tekintették azokat, kik oly könnyen engedtek a csábításnak és mélyen elbusulva a veszélyes irány hódítása felett visszavonultak az állhatatosabbak a politikai élettől, mert „Ille namque in gerendis rebus indicatus erat, nobilior, qui fidei Christi citius adhaesisset.“¹⁾ A nemzeti féltékenység is kitört már, úgy látszik, az érintkezés első éveiben, a fejedelmi udvar által kegyelt és az állami ügyekbe illetéktelenül hatalmas befolyást nyert jövevények és a nemzet közérzetét méltán sértő uralma ellen, mely visszahatás az ősi jogokhoz és szokásokhoz ragaszkodó magyarok lelkében nem csekély lehetett. Valószínűleg már ilyen összeütközés nyomát mutatja a pannonhalmi apátság alapító levelében foglalt azon feljegyzés, hogy: „Ingruente bellorum tempestate, qua inter Theutonicos et Ungaros seditio maxima excreverat.“ De az általános elégtelenség nem lépett fel nyíltan Géza alatt, félvén talán a krónikákban annyira hangoztatott kegyetlenségétől, avagy nem találták alkalmasnak a pillanatot. Lehet, hogy még nem gyülemllett kellő gyűanyag és ok az erélyes közbelépésre, mert hiszen még csak a kísérletezéseknél voltak, a fővezér még ősi módon áldozott, még lelkében övék volt. Vagy végre a trónvál-

¹⁾ Marci Ch. 26. Chr. Bud. 49. Túróczi II. 13.

tozásnál akarták látni azon elveket, melyek szerint az új vezér az országot vezetni szándékszik, hogy a politikai helyzetet e fontos alkalommal tisztázzák. Ekkor lévén módjában a nemzetgyűlésnek, mely bár csupán csak elvben, de létezett, határozni a nemzet jövő sorsáról és dönteni azon életbevágó kérdés fölött, valjon ki lesz méltó a magyarok fővezérségére, ki a rá átruházott hatalmat a nemzetgyűlés rendelkezése szerint, az ősi alkotmány és vallás épségben tartásával viselje.

Nagy, fényes ünnepség folyt le a vezér udvarában. Gézának fia, István eljegyezte a legkeresztényibb császári háznak egyik sarját. A fiatal német hercegnő ragyogó kísérettel, de remegve jött a barbár magyarok országába, hol rá egy egész nemzetnek az egyedül üdvözítő egyház keblébe való térítésnek sulyos feladata várt. Ezen káprázató szertartáson jelenlévő kevés magyar bámulva állott meg a nyugati uralom és keresztény egyháznak együttesen kifejtett pompája előtt. Talán saját szegénységök tudata, a nagy symbolumokat kifejező nyugati czeremóniakat nélkülöző egyszerű politikai és vallási berendezkedésük kissé bánthatta is önérzetüket és felébreszthette szívökben a vágyat szintén e nagyszerű culturának tagjává válni. Azonban a fejedelmével ily ünnepélyes és fontos aktusnál együtt érző nemzet és annak igazi vezérei hiányoztak a nagy napról. Visszahuzódva szállásaikra, kétség és aggodalommal lelkükben gondolkoztak a nemzet jövője felől, mely oly sötétnek, vigasztalatlannak ígérkezett. Mitől rettegve féltek bekövetkezett. Megtörtént a frigykötés a magyarság legnagyobb ellenségével. Már mi sem állhatja útját, hogy a németek mint jó barátok, szövetségesek az ország és a nemzet jövőjének irányításába még nagyobb mértékben be ne folyjanak. Az udvar átalakult, nyugati formát kapott. Német lovagok, kalandorok, papok és barátok lepték el

azt. A nemzetet, a magyarságot csupán az az egy pár könnyen megtért főúr képviselte, kikben a dynastikus hűség nyugati mintája erősebb volt, mint saját nemzetéhez való hozzátartozandósági érzete.

Géza meghalt, a nemzet fellélegzett. Tehát most már dönthetnek sorsuk felett. Összehívják a nemzetgyűlést és ősi szokás szerint számot kérnek az eddigi sáfárkodásról, meghatározzák kire legyen bízva ezentúl a nemzet hajójának vezetése. Azonban István mint egy nyugati örökletes jellegű fejedelemség trónörököse a nemzet megkérdése nélkül foglalta el királyi székét. És hogy a nemzet céljai felől teljesen tisztában legyen ezzel egyidejűleg két decretumot bocsátott ki. Egyikben a legszigorubban, most már kikerülhetetlen módon elrendeli mindenkinek a kereszténység felvételét. Az ország feljajdult e csapásra. Egy Árpád sarj, a ki még szülei házánál a pogány hit bűbajos költészetének varázsát érezhette, egyszerre annak legszenvédélyesebb ellenségeként mutatja magát. De alig ocsudtak fel e rendelet lesujtó hatása alól, mely erkölcsi mivcltukat támadta meg, mikor jött a második, mely a törzsfők és családjaik anyagi jólétét fenyegette végveszélylyel. István áthatva a keresztény világnézet szellemétől ugyanis elrendelte a rabszolgák szabadon bocsátását. Sőt, hogy jobb példát mutasson saját rabszolgáit szabadította fel minden váltság nélkül és a trón hiveit is erre buzdította. A rabszolgák mint a földnek mivelői és mint a kezdődő ipari tevékenységnek munkásai az akkori gazdagságnak igen fontos részét tették, mivel az egész közzgazdasági élet a rabszolgatartás intézményén alapult. A politikai és vallási indokok mellé még az anyagi megkárosítás törekvése is járulván e rendeletekre kitört a visszafojtott és csak eddig is nehezen leplezett elégtelenség s lánggra lobbantotta a véres belháborut.

„A szent király István még egész fiatalon dicsőséges háborút vezetett az erős és hatalmas Cuppán vezér ellen. Ezen Cuppán a kopasz Zirind fia volt, ki Géza alatt élvén Szt. István király bátyjától vezérséget kapott. Azonban Géza vezér meghalván Cuppán a szent király anyját akarta vérfertőző házassággal magának elvenni és Szt. Istvánt megölve az ő fejedelemségét saját hatalmának alávetni. Így a somogyi vezér. De István, a szent összehíva főbíráit, Szt. Márton hitvalló közbenjárásával az isten kegyelmétől segílyt esdekelt. Aztán összegyűjtve seregét ellenségével szembe ment és a folyó mellett fekvő „Coron“-nál először öveztetett fel karddal. Így itt testének őrizetére két főurat Huntot és Pázmánt rendelte. Azonban az egész sereg parancsnokságával Veccelin vendéget a német eredetű főurat és vezért bízta meg. Így elkezdve az ütközetet egymás közt sokáig és vitézül harcoltak, de az isten kegyelme nyújtotta segíly által a boldog emlékezetű István fejedelem fényesen győzelmet aratott. Ezen csatában Veccelin gróf megölte Cuppán vezért és terjedelmes jószágokkal jutalmazta őt meg. Ugyanezen Cuppánt b. e. István négy részre vágatta, első részt Esztergomba, másodikat Veszprémbe, harmadikat Győrbe, negyediket Erdélybe küldte. B. e. István ígérletét, melyet akkor istennek tett, hűségesen megtartotta, mert az egész népet Cuppán vármegyében a gyermekeknek tizedét, a termésnek és állatoknak Szt. Márton klastromának adta örök jogúl.“¹⁾ „Azonban a minden jó ellensége az irigységgel és gonoszsággal tele ördög, hogy Krisztus növendékének szent szándékát megrontsa, ellene belső háborút támaszta, kinek ösztönzésére a pogány nép vonakodván nyakát a keresztény hit igá-

¹⁾ Túróczi I. 78. Ezenkívül: Pannonhalmi apátság alapító levele. Fejér I. 281. Hartvici vita St. Stephani 6. Kézai. De udvornicis. Endlicher.

jába vetni, fejedelmeivel együtt magát uralkodása alól kivonni törekedett. Kiket is a dicsőséges szent jelnek oltalmában, az isten anyja, az örök szűz Mária érdemeinek segélyével, isten kedveltje Márton püspök és Szt. György vértanuk zászlója alatt vezéreik megöletése után, mindnyájukat csakhamar meghódította és miután a kereszténység vizével megmosakodtak, buzgó papok által az üdvösség parancsait hirdetvén köztük, az egy isten tiszteletére kényszerítették.¹⁾ „Azonban némely nemesek, kiknek henye hivalkodás vala szívékben látva, hogy a mit megszoktak kénytelenek elhagyni, a király parancsait ördögi ösztönzésből elvetették s lelkükben kényök-kedvök szerint előbbi szokásaikra visszatérvén, ellene fegyvert fogtak. És kezdik a városokat dulni, jószágokat pusztítani, falvakat rombolni, szolgákat öldökölni és hogy egyebet elhallgassak a királlyal ingerkedni. És miután istentelen utjokról eltérni nem akartak és boszujok nem csillapult, a király az örök igazságban bízva ellenségei dühének megtörésére roppant sereggel megindula. E napokban épen Veszprém városát vívják vala, ebben is az ő gyalázatjára törekedve, hogy t. i., hol a fejedelmi udvar mulató helye áll vala, ott szálljanak meg, hogy annál könnyebben találhassanak utat a többi várak elfoglalására. A király isten kegyelmének vezérlete alatt ellenök fegyverre kele s ezek a hitben, a mások csak fegyvereikben bízva egymással megvívának. Végre is a király ellenségét meggyőzván, részint levágván, részint elfogván és bilincsekbe vervén seregével együtt diadalmi jeleivel mint győzedelmes tére meg. A király aztán birtokaikon mind földekben, mind falvakban bölesen intézkedik, melyeket Szt. Mártonnak szentele visszatértével, kinek tiszteletére egyházat építe. Magukat és szolgálai-

1) Legenda s. Stephani maior. Endlicher. 6.

kat mai napig az egyház szolgálivá rendelé. Később az ország nagyjainak kérelmére hozá azon határozatot, hogy csak tizedet adjanak abból, mit birnak, nehogy elkeseredve, a földről kivándoroljanak.“¹⁾ „Már a kemény Géza ellenkezést talált a hittérítés körül és István szintén ily szigoruan lépett fel. Maga ellen lázította a törzsfőket, kik a keresztény vallástól, nemcsak mint az ősi vallással ellenkező intézménytől, hanem már azért is idegenkedtek, mert ezáltal az országot német befolyás alá jutandónak, a nemzet szabadságát, függetlenségét veszélyeztetve hitték.“²⁾

Az ősi hitnek és államszervezetnek ábrándos bajnokai gyászos, rettenetes vereséget szenvedtek. Hadseregük szétzórátott, vezéreiket megölték, még halálukban is megbecstelenítették mint lázadót, mint fejedelme, ura ellen felkelőt. Jajgatás és félelem, boszúvágy és kétségbeesés töltötte el a nép szívét. Géza fia, Taksony unokája német segéllyel öli vérbe magyar testvéreit, mert azok híven ragaszkodnak közös kincsükhöz, az ősi hithez, az alkotmányhoz. Mit fog valjon hozni a jövő? István, seregének élén turulos zászló helyett Szt. Márton és Szt. György képe lobogott. A magyarok fővezérét német lovagok, német módra ütötték lovaggá és övezték fel derekát azon pallossal, melyet pár percz múlva saját vérei ellen volt kihuzandó. Nem bízva saját fajában idegen lovagokat rendelt személyének őrizetére és végre a fővezérséget is idegen, német férfiura bízta, ki vérdíjául a leölt magyar törzsfőnök birtokait kapta a haza körül tett szolgálatainak elismeréséül. A népet idegen papok szolgálivá tették és majdnem végromlásba kergetve őket, nehéz tized adóval sujtották. Míg a, bár még hivatalosan nem kimondott, de valójában már királyi udvarban mindenki dicsőség mámorban uszott,

1) Legenda minor. 2) Horváth M. Magyarország története.

hálákat adott a keresztények istenének a kivívott diadalért, mellyel a borzasztó veszélyt, mi a kereszténység gyenge plántáját teljes elpusztítással fenyegette, elhárítani sikerült, addig mély gyász borult magára az országra. A szállásokon elbusult magyarok siratták családjoknak, nemzetségüknek valamelyik daliáját, ki a testvérharcban elvérzett. Az ősi szertartások megszűntek. Csak titkos, csendes éjszakákon vonultak lopózva táltosaik vezetése alatt illatos berkekbe, halkan csobogó források mellé, hogy áldozzanak a magyarok istenének, zokogva, hangos szóval kiáltozva hozzá, hogy ne hagyja az ősi hitet, hűvérét elveszni önön vére sulyos kardesapásai alatt.

A pogányok felett aratott nagy győzelem, mit maga a nemzet fejedelme nyert saját népén, egyszerre megnyitotta az egész országot a nyugati és keresztény eszmék beözönlésének. Az a hatalmas erkölcsi mozgalom, mely a X. században a kedélyeket meglepte s mely a pogány népeknek a hitetlenség mocsarából a szent egyház kívánatos országába való felemelését, lelkük megmentését tette czéljává, hozzánk is elhatott. A szerzetes rendeknek Cluny-ból kiinduló nagy reformja, mely visszaállította az asketa fegyelmet és az önmegtagadó, csak hitért élő, minden világi hiúságot megvető életnek fenséges példáit teremtette meg, meghódította az egész keresztény világot. Gazdag, szegény egyaránt istennek, egyházának akarja szentelni magát, vezekelni nemzetek és korok bűneiért. A bámulatos önmegtagadás példáit a legmagasabb rendű férfiak és nők, fejedelmi személyek adják, kik lemondva állások kényelmességéről, fényről, élvezetekről beállnak egyszerű barátoknak „Ki ne csodálkoznék látván, miképen azon férfiak, kik előbb aranyos ruházatban jártak, szolgák csoportja által környeztetek és minden kéjhez és élvezethez szokva voltak, most elzárkozva élnek. Kámzsában, meztelen lábak-

kal járnak és a nélkülözések ridegsége által majdnem megtöretnek.“¹⁾ „Azon időben, mikor a legkeresztényibb király István korában az istenség neve és vallása felsarjadni kezd, a jó kormányzó híret hallván, idegen földről számos kanonokok és szerzetesek sereglének hozzá mint atyjukhoz, nem mintha szükség által kényszerítették volna, hanem hogy a szent élet új örömei az ő gyülekezetük által gyarapíttassék. Ezek közt egy Zoerard nevű volt, ki a parasztságból mint a rózsa a töviséből származott. A szent lélek sugalata által indítatva a lengyelek földjéről jött e hazába s Fülöp apáttól, kinek monostora a Zobor hegyén a nyitrai területen létezett Szt. Hyppolit martyr tiszteletére szentelve, a szerzetbe felvétetvén és Andrásnak neveztetvén remete életet kezd vala élni.“²⁾ Hogy mily rettentő önsanyargatásnak vetette magát alá, mutatja az, mit halálakor róla irtak. „Zoerard ugyanis végéhez közeledvén azt kívánta, hogy ruhái holttestéről mind addig le ne vétessenek, míg a Fülöp apáttól kiküldendő szerzetes meg nem érkezik. Midőn pedig ennek jelenlétében a holt tetemet eltakarították bordáiról egy félig a husba benőtt lánczot oldottak le, mit Maurus püspök szent ereklyeként őrizett meg.“³⁾

Ilyen és ehhez hasonló férfiak özönlöttek be most már szabadon, sőt az udvar egyenes kívánságára, hogy Wolfgang és Pilgrim munkáját folytassák. Hirdették és gyakorolták az önsanyargatás tündöklő erényét lemondva mindenről, mi a földi életet kellemessé, derültté, kívánatossá teszi, ellentétben a magyaroknak ázsiai pusztai hazájukból hozott világnézetével. Pogány őseinknek vallása inkább regényes, költői ábrándozás volt, nélkülözötte a dog-

1) Damiani. St. Roumaldi vita. 2) 3) Horváth M. A kereszténység első századai Magyarországon.

mákhöz ragaszkodó fanatismust, a nyugati és különösen a keleti egyházak kifejlődött hierarchiai szervezetét, mely mint vasgyűrű fogja össze a valláshoz tartozó híveket. Ősi vallásuk megfelelt a népfaj költői, gyermekesen naiv és egészséges életkedvű lelkületüknek, mi, bár ázsiai hazájukból rég kijöttek és azóta sokféle néppel érintkeztek, mégis megőrizte vallási felfogásuknak egyszerű, természeti alapját. Ugy látszik a vallási szükséglet nem is igen volt elengedhetetlen vágyuk. Vitéz, kalandos életük, kuzuszlóiknak és tántosáiknak egyszerű mesterkedései, mesék mondása, harci dalok éneklése kielégítették primitív lelküket. És az az önálló, nemcsak politikai, hanem erkölcsi életükben is megnyilvánuló felsőbbiség érzete hatott oda, hogy arisztokratikus érzésvilágok ne törődjék mások dolgaival. Nem tartották szükségesnek olyan valami után kutatni, vágyakozni, mely valószínűleg úgy sem volt oly nagyszerű, mint az ő hitök. Vallási kétségek egyáltalán nem háborgatták. Életmódjuk erre nem adott időt és lehetőséget, ellenkezett továbbá életvidám természetükkel is, mely nem hajlott a létezés sötét oldalait kutató, bölcselkedő lelki állapot felé. Bizonyos gavalléros önhittség nyilvánult a vallási kérdések elbírálásánál, mely ment volt minden elfogult türelmetlenségtől. Jellemző példa erre Gézának ama sokszor idézett kijelentése, hogy „Elég gazdag vagyok arra stb.“

„Az ősi vallás a hős erényt tette magasztalás tárgyává, az új pedig a keresztényi szelidséget, alázatosságot, a világról való lemondást, mire törekedni az embernek földi hivatása. A nemzeti fogalmak és hagyományok szerint a szilaj erő, vitézség, bajnoki tettek, mindennek, mi idegen megrontása voltak kitűzve eszményképül, mire a magyarnak gondolni kellett. Ezelőtt a harczot, a bajnoki munkával megszerezhető zsákmányt, a sérelem megboszu-

lását, az idegenek fölött való győzelmet és ezek leigázását tűzte ki célul az apa fiának, az előljáró alattvalójának és az elaggott bajnok a tette vágyó ifjú erejének. Ezzel szemben a szelidség, a bántalmak megbocsátása, az alázatosság, a szerény házi és mezei foglalkozás, a kegyesség tetteinek dicsérete és az ellentmondást nem tűrő parancs hangzott a nép új tanítóinak, magának a királynak is ajkáról. Az új vallás mint azt a nép tökéletlenül felfogta ellentétbe jött a nemzeti szellemmel, melyre egyelőre szükségképpen károsnak kellett lennie. A régi szokások, hiedelmek, erkölcsök szigorú büntetéssel eltiltattak, az újak pedig, melyek a nemzetre parancsoltattak egyhamar még nem gyökereztek meg. És míg ezen forrongás, átalakulás a fogalmak- és erkölcsökben végbement, visszahatásnak kellett bekövetkeznie a nemzet életében. Az átalakulási folyamatot szerencsétlenségre megakadályozták a belviszályok, melyek az új rend és tanok meggyökerezését késleltették. Alkalmat nyújtottak a szenvedélyek kitörésére és a nép életében a tiltott fogalmaknak s állapotoknak újra meg újra való felszínre való kerülésére, mert bár ezek mindig elfojtattak, a kedélyek őszinte csatlakozását az új rendhez nagyon akadályozták.

A nemzet elgyengülésének, mely ezen átalakulásból eredt, legfontosabb jele a német befolyás, mely rá nehezedett. István, hogy a nemzet élete minden elemébe leható nagyszerű átalakítást minél előbb elvégezze, önmaga nyitott utat e befolyásnak, mely különben más körülmények között csak célját mozdította elő. Az ő uralkodása alatt károsná nem is vált. Több erőt érzett magában, minthogy félhetett volna, miszerint e befolyás a nemzet politikai életére vagy függetlenségére veszélyessé lehetett volna. II. Henrikől nem is volt mit tartania. Így bizton nyithatta meg országát és adhatott abban kitűnő hivatalokat az ide-

gen, német lakóknak, kiknek fegyversegedelme a reformok ellen elégtelenkedő főurakkal szemben szükséges volt. Minden balkövetkezmény nélkül hívhatott be és nevezhetett ki püspökké német papokat és szerzeteseket, kik a térítésben segélyére voltak, sőt még politikai dolgokban is élhetett tanácsukkal, az új alkotmány szerint első renddé emelhetette az országban a nélkül, hogy félnie kellett volna, miképen az idegen befolyás veszélyessé lehetett volna a nemzeti ügyre. Ha Istvánt oly egyéniségek váltják fel, kik az ő erélyével, a nemzeti becsület és függetlenség iránt hasonló magasztos fogalmakkal és féltékenységgel birnak, kétséget nem szenved, hogy bár a forrongás idejében meg is gyengült a nemzeti erő és bár a szelid II. Henrikre a büszke, nagyravágyó Konrád és III. Henrik jött, ez még sem vívhatott volna ki magának annyi befolyást az országra, mint az, a szintén külföldi Péter és utódai alatt bekövetkezett. Annyi sok viszály után végre a legelső, igazán keresztény, Árpád véreből való király, Szt. László lett.¹⁾

„A keresztény vallás és az európai civilizáció befogadása szükséges volt a magyar nemzetre, hogy az ellene felindult többi népeknek támadását magáról elhárítsa és elkerülje a hunnok és avarok sorsát, kik mivel a keresztény Európával azonosodni nem akartak, végre is legyőzettek az ellenük feltámadt népek által. De oly nagy volt a változás, melyen át István népét vezette, hogy ez nem mehetett végbe a nélkül, hogy egy időre némi gyöngeséget ne okozott volna a nemzet testében. Így volt az alatta is. A nép rákényszerítettett, hogy válják meg ős társadalmi és erkölcsi fogalmaitól, eszméitől, hiedelmeitől, hagyományaitól, egész nemzeti szervezetétől és ujakat fogadjon el. A nemzetiségi patriárchális szervezet, a törzs és

1) Horváth Mihály. Magyarország története.

nemzetség fők ősi alkotmánya helyett, a királyi tisztviselők központosított igazgatása lépett, a harcziás kalandokat békés foglalkozások váltották fel.¹⁾

Valóban lehetetlen is elképzelni, hogy azon daliás vitézek, kiknek jöttére megrendült Európa földje, kik lovaikhoz nőve keleties pompájú, fényes öltözetükben, a hódítás biztos tudatában, melynek sikerében a magyarok istene hatalmának nagyszerű eredményét hitték megnyilvánulni, kik lábaik előtt látták az egész művelt világot heverni, hogy azok most egyszerre, minden átmenet nélkül leszállva tomboló paripáikról, eldobva fegyverüket, melyhez annyi dicsőség emléke tapadt, letéve pompás ruházataikat, melynek talán minden himzett tulipánjához a boldog szerelem édes gondolata füzte, hogy most egy csapásra szőr csuhát öltsenek, aranyos sisak helyett kámzsát huzanak fejükre, rengő, szép fürtjeiket levágva, hamúval hintsék be tar koponyájukat és kezükben olvasóval, értelmetlen, idegen szavakat birbitelő barátokká változzanak át. Megdöbbenést kelthetett bennök és bánthatta önéreztüket az is, hogy azok előtt, kiket egy századig rettegésben tartottak, az ősi ellenség, a német előtt meghajtsák kemény nyakukat és elfogadják felebbvalóiknak, politikai és vallási mesterüknek. Olyanoknak, kiktől egyedül jöhet minden jó, minden üdvös és nagyszerű, mi a magyarság javát szolgálja, mi alatt napról-napra arról győződtek meg, hogy esupán elnyomásukra vannak itt és a testvérharczban a dicsőség, a zsákmány nekik jut osztályrészül. A legyőzött és általuk elpusztított igaz magyarok ősi jogon szerzett birtokaiknak pedig oly könnyen válnak tulajdonosaivá. Nem lehetett népszerű az új tan már azért sem, mert épen a németektől jött, kiknek vallási hódítása nyomában

1) Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországon.

rögtön ott kullogott a politikai leigázás ravasz, kétszínű gondolata. A hittérítők csak sokkal később és nem szívesen tanulták meg a barbár nyelvet, így az idegen nyelven való oktatás nem lehetett gyümölcsöző. A szigorú keresztényi felfogásnak, mely szeméit az égre függesztve nem látta, nem is akarta észrevenni e földi élet szép, illatos virágait és kérlelhetlenül kezdte üldözni a nép ártatlan meséit, dalait, szokásait, mint a pogányságra visszaemlékeztető maradványokat, valóban sikerült ősköltészetünket, gyönyörű hitvilágunk emlékeit, sőt ősi alkotmányunkra vonatkozó hagyományainkat is gyökeresen kiirtani. A hódítókból, ha nem is politikai értelemben, de szellemileg meghódítottak lettek. A térítést mindenütt a német befolyás követte, azon törekvés, hogy országunk függetlenségét megsemmisítve, hűbérré tegye. Minden szomszéd hatalmasabb uralkodó türelmetlenül várta már, hogy valamely nagy politikai változás bekövetkeztével, a már szerencsésen az egyház aklába terelt népet, saját igájába hajtsa. A két legnagyobb veszély, mitől pogány eleink leginkább irtóztak, t. i. hogy németté, szolgákká és asketa, önmagát sanyargató, egész nap szent könyveket forgató, érthetetlen imákat mormogó baráttá váljanak, számító következetességgel, higgadtan kidolgozott terv szerint, rohamosan közeledett.

István fejedelmi udvarát tette a térítés középpontjává, hol feleségével együtt és egymással versenyezve igyekeztek minden akadályt elhárítani, mely a szent hitnek a nép között való terjesztését megnehezítette volna. Az a vallásos rajongás, ködös mysticizmus, mely szívét megejté és a nyugati császárság fényes hatalmi varázsa, teljesen érzéketlenné tették, mohó buzgólkodása közt, a magyarság nemzeti követelményei iránt. Előtte csak a kereszténység és a nagyhatalmi állás szempontja lebegett mint életének

végezélja. Gézának még csak csirájában jelentkező családi politikáját ő egészen kifejlesztette, lépésről-lépésre közeledvén az örökletes monarchia eszméjének megvalósításához. A behívott térítők, különösen a szerzetesek ez időben kitüntető kegyeivel dicsekedhettek és hatalmának oltalma alatt szabadon predikáltak, kereszteltek mindenkit, kikben a büntetéstől való félelem nagyobb volt, mint a hitökhöz való ragaszkodás. Hogy tisztóket kellő módon teljesíthessék, a pártos uraknak elkobzott vagyonát kapták az ifjú egyház megszilárdítására. „Mindenütt lerakják a szent házak alapjait, a kanonokok klastromai emelkednek, felvirágoznak a szerzetes szabályok szerint élőknek zárdái, mindenünnen összesereglenek az istent szolgálók, kiket ily bölcs eszű fejedelem vigasztalt meg.“¹⁾ „Gellérthez pedig sereglenek vala nemesek és nem nemesek, szegények és gazdagok kívánva, hogy őket a szent háromság istene nevében keresztelje meg, kiket ő mint fiait fogadván asztalához híva vala. Sokakat hoznak vala az ispánok is, kiket a király oda rendelt vala és keresztelkednek vala a keresztelő Szt. János monostorában. Mert töméntelen nép áll vala az ajtónál, a czinteremben eleséget vive magával és nem vala nyugta azoknak, kik keresztelnek vala csak éjszaka, — és nagy munkájok vala. Azonban Krisztusnak nevében, kiknek munkájában fáradoznak vala szívesen és örömetst türik vala. A püspök pedig azoknak, kik megkeresztelkedtek az isten igéjét folyvást hirdeti vala.“²⁾ „Egyszer aztán 30 új keresztény férfiú jöve a püspökhöz, kérvén, hogy vegye fel gyermekeiket s — kioktatva tegye papokká.“ „Tehát keresztelő Szt. János napján az egyházi beszéd bevégeztével és áldás osztás után a püspökhöz járulának mintegy 100-an kérvén, hogy szenteljen nekik

1) Legenda maior. 2) Vita St. Gerardi. 11.

helyeket egyházak építésére, kiknek buzgóságán a püspök nem kevésbé örvend vala. Az említett hét barát pedig a püspöknél előbb megy vala hirdetvén a hitet és keresztelve a népet minden helységben, a hova ő jöendő vala, kik által az urnak töméntelen sok hívő lőn megnyerve.“¹⁾

Igy ültetgették az új hit gyenge palántáit, mely egykor a kereszténység hatalmas, terebélyes fájává voltak növendők. A pogányok teljesen visszavonultak hiú, csacska meséikkel és tudatlan dalaikkal a keresztény isten komoly, fenséges, tudós igéje elől. Nem volt senki, ki az új rend ellen felszólalni merészelt volna. István feltartóztatlanul közeledett kitérő célja felé. Szervezni kezdette az egyházat, papi iskolákat, plebániákat, püspökségeket alapított. Beosztotta az egész országot és az esztergomi érsekség alá rendelte. Templomokat építtetett, melyeket ő és a királyné bőkezűen látták el mindenféle felszereléssel. Már saját anyanyelvükön tanítók is kezdtek itt-ott feltűnni, mely a hódítást teljesebbé tette. István boldogan nézhette törekvéseinek szép gyümölcsét és miután ily módon lerakta a kereszténységnek alapköveit csupán a legfelsőbb, pápai szentesítés hiányzott, hogy a nagy művet bekoronázza. „Ekkor Ascrie főpapot küldte az apostolok küszöbéhez, hogy az apostoli fejedelemnek, Szt. Péternek utódjától bő áldását kérje a pannoniai részeken ujonnan támadt kereszténység számára, hogy az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével szentesítse érsekséggé és a többi püspökségeket is erősítse meg áldásával. Egyuttal méltóztassék őt is megszilárdítani királyi diadéma küldése által, hogy e méltósággal ékesítve azt, a mit megkezdett isten kegyelméből annál biztosabban megalapítsa.“²⁾ A küldetés nem járt eredménytelenül, a buzgó fejedelem a koronán kívül

1) Vita St. Gerardi, 11. 2) Hartvici, Vita St. Stephani,

még apostoli keresztet is kapott, és jogot arra, hogy az egyházat függetlenül szervezze és kormányozza. 1001-ben „a főpapok, papok, urak és a nép üdvkiáltása közt“ megkoronázták királynak a nyugati fejedelmi udvarok és keresztény egyház fényes czeremoniái közt. Mennyire nem vett részt ez általános örömben az egész nemzet, kitűnt a már rá következő évben, mikor a hit gyöngé épületét ép oly oldalról érte hatalmas támadás, honnan legkevésbé várhatták volna. Már régóta keresztény és a királyi család leghatalmasabb rokona részéről.

Messze távol a kereszténnyé válni kezdő országrészekről Erdély magas bércei közt, a királyi család legtekintélyesebb tagja Tuhutum vére, a már Konstantinápolyban kereszténnyé lett Gyula unokája és a király anyai nagybátyja, uralkodott. A Koppány leveretése után is még hithű magyarok mind tovább huzódtak az ország belseje és szélei felé. Itt, távolabb esve a királyi udvartól, zavartalanul élhettek még egy ideig ősi vallásuknak, avagy a rettenetes csapás felett való nagy gyászuknak. Ugy látszik Gyula szívesen fogadta országába e menekülteket és a velők való érintkezés, nagy hazafiui bánatuk látása az ő szívében is felébreszthette daczos, pusztai szabadságrajongását, hitéhez ragaszkodó, igaz magyar érzését, a szép, dicső emlékeket, melyek családját őséhez, a vitéz Tuhutumhoz fűzték. Midőn István a kereszttség felvételére nagyon szigorú rendeleteket adott ki, mind elkeseredettebben és többen siettek a papok, a minden áron őket az új tanok üdvösségébe részesíteni akaró szerzetesek és királyi tisztek hatalmi köréből. De mind súlyosabban nehezedett rájuk, az egész országra a decretumok terhe, mely most már nemcsak vallási életüket, hanem alkotmányuknak még megmaradt csekély alapját támadták meg. Ez időben a legnagyobb sérelem a tized elrendelése volt, tehát adófi-

zetés, mely alól még a nemesek sem voltak mentek. És ezt az új tributumot ép az ős vallás megrontóinak, a legveszedelmesebb ellenség gyarapítására kellett adniok. Miután a király minden frissebb rendeletével így ellentétbe helyezkedett a nemzeti közfelfogással, itt, az ősi pogányságnak bujdosó kuruczai közt és ép a keresztény és királyi vérből származó Gyula alatt tört ki újból véres harc alakjában, a nemzet legerélyesebb tiltakozása.

„Jula nagybátyja feleségével és két fiával Erdélyből Magyarországra vitetett és Erdélyt Magyarországhoz csatolta.“¹⁾ „Mert az erdőn tuli földet Tuhutum maradéka István szent király idejéig birta és tovább is birta volna, ha kisebbik Gyula két fiával Biviával és Buknával kereszténnyé akart volna lenni és nem tettek volna mindent a szent király ellen, mint az a következőkben elmondva leszen. Zombor pedig nemzette a kisebbik Geulát, Bua és Buakna atyját, kinek idejében a szent király István meghódította az erdőn tuli földet s magát Geulát kötözve Magyarországra hozta és egész életének folytán tömlöczben tartotta, mivel a hitben gyenge vala s keresztény lenni nem akara és sokat ellene tett István szent királynak jöllehet anyjának vérségéből való volt.“²⁾ „Azonban b. e. István, miután a fenséges koronával felmagasztaltatott nevezetes és hasznos háborút folytatott nagybátyja ellen, kit Gyulának neveztek, ki ezen időben az erdőn tuli királyságnak kormányát birta. Így 1002-ben b. e. István király Gyula vezért elfogta, feleségével és két fiával Magyarországra vitte. Ezt azért tette, mert bár gyakran intette b. e. István, nem tért a keresztény vallásra, sem meg nem szünt Magyarország ellen igazságtalanságokat cselekedni. Egész királyságát nagy terjedelműt és gazda-

1) Kézai. 2) Anonymus. XXIV. XXVII.

got a magyar királysághoz csatolta. Ezen tartomány Erdeelnek mondatik, melyet sok folyó öntöz és melynek homokjában arany van és ezen föld aranya a legjobb.“¹⁾

A vakmerően ellentállók még egyszer érezték István király vasmarkának szorítását. Rémulten adták szájról-szájra azt a borzasztó büntetést, mely a fekete bessenyők főemberét érte. „Midőn boldog István király hirdette isten igéit és keresztelte a magyarokat Thonuzoba, mint a hitben hiú nem akart kereszténnyé lenni és nejével együtt élve eltemettetett az abádi révnél, mert nem akarta, hogy ő és neje Krisztussal örökké éljenek.“²⁾ A szent hitnek a pogányság felett aratott ily rémítő győzelmei után teljesen elhallgattak az elégtelenek és a nagy átalakulás akadály nélkül folytatódott és lassanként befejezéséhez is közeledett. A tényleges magyarországi állapotok primitív fejlődésének meg nem felelő, az akkori nyugati művelt viszonyokat szem előtt tartó törvényeket hoztak, az országot nyugati minta szerint kisebb, a központi kormányzat által könnyebben administrálható részekre osztották fel. Az egyház, melyet mindenek fölé emelt a király hatalma és a tisztek, kik az új államforma képviselői, a monarchikus felfogásnak terjesztői voltak, most már megkezdték azon mélyreható munkát, mely a pogányság teljes kiirtását tette czéljává. Egyesített erejükkel a királyi hatalom megerősítésére, a törzsfők és nemzetségi szervezetnek megtörésére és felbontására törekedtek. A magyarságra rákényszerítettek oly érzelmi és értelmi világnézetet, mely merőben ellenkezett faji sajátságaival, rárakták egy oly magas fejlettséget feltételező keresztény, nyugati királyság államformájának kereteit, melynek előfeltételei az akkori Magyarországon, sőt még sokkal később is, sem a kulturális

1) Túróczi. 29. 2) Anonymus 57.

fejlődésben, sem közgazdaságunknak kezdetleges viszonyaiban nem voltak feltalálhatók.

István kormányával kezdetét veszi azon irányzat, mely elválasztja a nemzeti törekvéseket a király családi és egyházi politikájától és azokat ellentétbe hozza egymással. A magyarok fölé, kik nem ismerték a tekintély uralmán alapuló fennsőbbiséget, kiknek fővezérei is csak „primus inter pares”-ek voltak, most egyszerre egy erős, a nemzet felfogásától teljesen elütő czélokat követő idegen, nagyrészt gyűlölt németsegből összeverődött szervezet helykedett. Az új államforma keretébe, mely a nemzet fölé korlátlanul uralkodó fejedelmet emelt, beleszorították a magyarság daczos, szabadságára büszke, függetlenségét egyedül életezőlnak tekintő faját. Alávetették lelki eltérőiknek őket, ezeket állítván az államban legfelül, a legfényesebb polczra, az ország minden belügyében ítélkező, biráskodó, sőt döntő szerepet adtak és ezen felül különleges intézkedések által kivonták őket a törvényes rendelkezések általános hatálya alól. Azon férfiakat, kik mint idegenek a nemzeti aspiratiók iránt érzéketlenek, sőt azoknak leghatározottabb ellenségei voltak. Betetőzésül velök szemben a magyarok szavahihetősége, tanuságtétele csak nagy és szigorú megszorításokkal volt érvényes.

„A királyi trónt a főpapok rendje disziti. És örök rendelést tett számukra az isten és kiválasztá őket az emberek közül és a maga nevének és szentségének részesévé tette őket és Dávid király által megtiltotta világias megfenyítésöket mondván, ne illessétek az én felkentjeimet. Ha pedig a szóban levők közül, mitől isten őrizzen meg, megróvásra méltó dolgot követne el, fedd meg őt négyszem közt háromszor, négyszer és ha csak a titkos intésekre vonakodnék hajlani, nyúlj a nyilvánossághoz, az irás szavai szerint, ha rád nem hallgat, mondd meg az egy-

háznak.“¹⁾ „Akarjuk, hogy a püspököknek hatalmuk legyen az egyház ügyeit igazgatni, kormányozni, ellátni; akarjuk, hogy a világiak is engedelmeskedjenek tisztségükben a püspököknek . . . az ispánok is egyetértsenek a püspökökkel az igazság kiszolgáltatásában.“ „A pap vádlói és tanui csak feddhetlen, családos és jó keresztény férfiak lehetnek. A világiak tanuságát papok ellen senki el ne fogadja és senki ne merészkedjen valamely papot nyilvánosan vallatni, hanem ha az egyházban. A pap többet dolgozik mindnyájunknál. A világi ember, ki a maga dolgát végzi magáért dolgozik, a pap dolgozik valamennyi emberért. Illik tehát, hogy mi is dolgozzunk, sőt ha kell még életünket is kockáztassuk érte.“²⁾ „Ha valaki kevélységtől elragadtatva isten házát megveti, az istennek szentelt s az ő tisztelete végett a királyi jog oltalma alá helyezett birtokokat megsérti, mint az isten házának megtámadója és megfertőzője kiközösíttessék. Az istennek tett adományok szintugy a király védelme alatt állanak, mint a saját maga öröksége. Ki a kereszténységet megvetvén kevélységében ez ellen vét, vétsége szerint a püspök által a cánonok szabályai szerint büntetessék, ha pedig a miatt fellázadva a rászabott büntetést kiállani vonakodnék ugyanazon ítélet kétszer is ismételtessék. Végre ha még ekkor is ellene szegülne, a királynak, mint a kereszténység védőjének törvényszéke elé adassék.“³⁾

A másik elem, mely az új alkotmány szerint legfényesebb helyet nyerte el, az idegenek, hospesek. Azon férfiak, kaland, hirnév és könnyű meggazdagodásra számító lovagok, kik ép a legigazibb magyarok megöléséért, az ősi hitnek sikeres vérbefojtásáért kapták jutalmúl ma-

1) Szt. István intelme Imréhez. 2) Leges I. St. Stephani,

3) Leges St. Stephani,

gas positiójukat és az elnyomottak birtokaiból pedig óriási vagyont. Minő kiváltságos helyzetük volt már a legelső időben az államban, eléggé bizonyítja a király szava, mely szerint: „Oly nagy a haszna a jövevény férfiakra és a vendégeknek, hogy méltán tehető a királyi ékességek között a hatodik helyre. A római birodalom is az által vált hatalmassá és királyai az által lettek dicsők és fenségesek, hogy mindenfelől odaözönlöttek a bölesek és nemesek . . . Mert a mint különböző vidékekről és tartományokról jönnek a vendégek, úgy hoznak magukkal különböző nyelveket és szokásokat, különböző ismereteket és fegyvereket. Mindezek diszitik a királyi udvart, emelik annak fényét és elrémitik a külső hatalmasságok gögjét. Azért meghagyom neked fiam, hogy jó akarattal lásd el és becsületben tartsd őket, hogy szívesebben tartózkodjanak nálad mint egyebütt.“¹⁾

Az a nagy hatalom, mely a nemzetben, annak politikai közérzetében és az őt képviselő nemzetgyűlésben gyökerezett, lassanként minden tartozékával együtt átszállott a királyra. A törzsszervezeti alkotmánynak még fennmaradt nyomai elenyésznek, a törzsfőnökök, a nemzetségi bírók jogi fontossága megszűnik. A két nagy zökkenés után, melyet Koppány és Gyula ellentállása keltett, az állam szekere belejutott a rendes kerékvágásba. A királyt illették már a felségjogok, sőt nyugati mintára István nemsokára igénybe veszi a „iura regalia“-kat is, hogy az új államnak létét közigazdaságilag is biztosítsa. Az adózásnak ez időben csak az egyháznak nyújtandó tized formája volt meg, mely a magyarságnak legnagyobb sérelme lön. Kialakul a rendiség szervezete, hol ismét a magyar elem veszít térben és politikai sulyban, mert legelső renddé

¹⁾ Szt. István intelme Imréhez.

nemcsak érületében, hanem származásra is idegen elemek tétettek meg. A király főhatalmi jogánál fogva azon közös törzsi birtokokat, melyeket az ősfoglaláskor, vagy mert földrajzi fekvésöknél fogva hozzáférhetetlenek voltak, vagy pedig mint a félnomád népeknél szokás közös legeelőül használtattak továbbá végre, melyeket nem is tartottak szükségesnek megszállani most királyi birtokoknak nyilvánította és azoknak élére a kormányzói ügyek vezetésére királyi tiszteket rendelt. Ezek függetlenül a törzsfőnökök és nemzetségi tisztviselőktől a király nevében és felhatalmazása folytán igazgatták a területeket, biráskodtak, ítékeztek az azon lakó népek felett. Tehát oly intézményt létesített ebben, mely míg egyrészt a szállások politikai alakulatát és jelentőségét megsemmisítette, másrészt a nemzetségi birák politikai fontosságát megszüntette. A minden törzsnek régi szokásai szerint különböző adminisztrációja helyett egy egyöntetű, magasabb czélt szolgáló közkormányzás jött létre, melynek legelső hivatása a kereszténységnek és királyságnak megszilárdítása volt. A király külön decretumban szabályozza a tulajdonjogi viszonyokat, kimondván, hogy: „Ráállotunk az összes tanács kérelmére, hogy ki-ki legyen mind saját jószágainak, mind a királytól kapott ajándékoknak ura míg él, kivévén azt, mi a püspökséghez tartozik és a grófsághoz és halála után fiai hasonló uri joggal birják e jószágokat.“ „Királyi hatalmunknál fogva rendeljük, hogy kinek-kinek szabadságában álljon a maga javait neje, fiai és leányai vagy az egyház közt felosztani. Halála után ne merje ezt valaki elrontani.“¹⁾ A törzsi és nemzetségi öröklés helyébe az egyéni öröklés lép, mely szerint ki-ki vagyónával szabadon rendelkezik, függetlenül

1) Leges St. Stephani.

a nemzetségi kötelékben kifejlődött szokás jogi rendelkezéseitől. Ezzel párhuzamosan biztosítja az új törvény a királyra való háramlási jogot hűtlenség és megszakadás esetére, úgy hogy István törvényeiben már az „ius regium“, az ország területe főtulajdonosának joga, teljesen érvényesül. Ennek alapján jön létre az adományozási rendszer, mely mindig egyik leghatalmasabb tényezője volt az új keletű monarchikus államformáknak megszilárdításában. Ő is gyakorolta ezt, mi szintén természetesen nem csekély elégtelenséget szült, mert ez tette lehetségessé, hogy az ősi államszervezetben oly nagy fontossággal, sőt a vezéri hatalmat is korlátozó befolyással bíró nemzetségek és szállás birtokosok mellett, a szabad birtokosoknak új osztálya keletkezzék, a királyi adománybirtokosok. Ezek mint új birtokaristokratia a királytól nyervén gazdagságuk és hatalmuk forrását, ez által hozzá személyes függőségi viszonyba jutva, a királyi hatalomnak nemesak támaszát képezték, hanem azt még akkor is védelmezték, mikor az a legspecziálisabb nemzeti aspirációkkal, a nemzet érdekét képviselő mozgalmakkal állott szemben.

„Az átalakítás e munkáját maga a király vezeti bízva öröklött és szerzett hatalmában, az istenek és a boldogságos szüznek oltalmában, kinek felajánlotta országát. Vele vannak mindazok, kiket az új szervezet a nemzet élére helyezett püspökök, ispánok, idegenek. Ezek részére hozattak a törvények, ők fognak buzgólkodni abban, hogy a nyílt és titkos ellenszegülés daczára, isten szava és a király parancsa a meddig csak a királysága határai terjednek, valósággá is váljanak.

Létrejön tehát azon végzetes megosztás, melynek hatását és következéseit nemzetünkre nézve mai napig sem lehetett egészen megszüntetni. A király és az udvar körül csoportosul az újítás pártja, mely idegen, nem hazai

állapotokat tart ideálisoknak és azoknak átültetésében látja a kormányzás legfőbb, szinte egyedüli feladatát. Mennél jobban távoznak a központtól, mennél távolabb esnek másrészt az egyes országrészek vagy a nemzet egyes osztályainak állapotai és érzelmei attól, mit fenn egyedül helyesnek tartanak, annál több jelét látjuk az elégedetlenségnek, a rosszakaratnak, az ellenállásnak. Bekövetkezik mindig matematikai pontossággal az az időpont, midőn az ellenállás kemény tusára hívja a réginek a hazainak nevében az állami hatalmat. Ugy az ujitás, a haladás szelleme, mint ez a megosztás a nemzet kebelében Szt. István törvényének és kormányának következése.“¹⁾

„Bár tehát Magyarország hivatalosan keresztény volt teljesen, bár királya, királynéja és nemsokára trónörököse is a keresztény fejedelemnek jó tulajdonságával ékeskedtek, bár a püspöki és apáti székeket az egész keresztény világból kiválasztott, részben valódi apostoli lélekkel megáldott férfiak foglalták el — a magyar nemzet nagy többsége lélekben megmaradt annak, mi az előtt volt, pogánynak. Sokan még külsőleg is, mert nem képzelhető el, hogy husz, harmincz év alatt elég pap jutott volna az ország minden részébe és érintkezhetek volna a még oly kevésé letelepedett népség minden rétegével.

De még azok is, kik az ispántól félve, a törvényes büntetéstől rettegve eljárak vasárnaponként az egyszerű templomba, még azok is, a kik ott a pappal imádkoztak, otthon, tanyájukon vagy a cserénynél régi isteneikhez fohászkodtak, bajban, vesztességben régi, kipróbált vezetőjükhöz a táltosokhoz fordultak. Bántotta lelküket, hogy a király, az urak idegeneknek fogják pártját a magyar ember ellen, hogy az ő véres verejtékükön kell eltartani oly

¹⁾ Marczali H. Milleniumi történet. I. 273. 1.

istennek szolgáit, kik még nem találták meg az utat szívökhöz. Türték, mert összetartott ellenök, az újítás mellett mindaz, kinek hatalma, fegyvere van az országban. Türték, mint a hogy utódaiknak később annyiszor kellett el-türniök idegenek, ellenségek elnyomását. Türték azon meggyőződésben, hogy mindez muló, mint egy ember élete és új erőre fényre derül ismét a magyarok ősi istenének országa.“¹⁾

1) Marczali H. Milleniumi történet. I. 290. l.

Az öreg király utolsó napjait életének szomoruan, országának jövője felett való mély aggodalomban töltötte el. Mi lesz halála után nagy művéből, a miért talán titokban ő is megtagadta ősi vallásának édes emlékeit, miért oly rettenetes harcokat vivott saját vérei, legközelebb álló atyafiaival szemben. A trón várományosa, Imre, ki disze volt a keresztény ifjaknak, virágjában meghalt. Ki lesz méltó örökét átvenni, folytatni tovább a még teljesen be nem fejezett nagyszerű művet? „Nagy volt az ő fájdalma és szomorúsága, mivel hogy az ő véreből senki sem volt méltó a királyi koronával felmagasztaltatni és a ki halála után ezt az új népet a katolikus hitben megbírná tartani.“¹⁾ Vasult „fiatalos bújasága és ostobasága“ miatt el kellett az udvartól távolítania és Nyitra várába záratni, „hogy megjavuljon.“ Ekkor az udvari eselszövények Pétert tolták előtérbe személyére vitéz embert, a király rokonát, ki született és hithű keresztény volt. Gizella királyné a hazájából hozott hagyományokat megőrizve és sohasem tudva, nem is akarva a magyarság igaz lelkivilágát megérteni, nem felejtette el azon sok aggodalmat, rémületet, mit férjének, kedvencz papjainak, német vé-

¹⁾ Kézai. II. 1.

reinek e hajthatatlan emberek okoztak és ép azért minden befolyásával Péter felé hajolt. „Gizella királyné Budával elhatározta, hogy a német Pétert, a velenceit a királyné testvérét teszik királlyá. Oda törekedtek, hogy a királyné saját kívánsága szerint cselekedhessék, hogy a magyar királyságot megfosztva szabadságától minden függetlenség nélkül a németeknek alá vesse.“¹⁾ Ilyen körülmények közt történt meg a rettenetes esemény, mely a királyi hercegeket borzasztó kegyetlenséggel a trónöröklésre képtelenné tette. Hogy magának a felháborító merényletnek mennyire volt részese a királyné, bebizonyítva nincsen. Azonban egy egykorú nem is elfogult magyar, de idegen forrás azon feltevésre nyújt lehetőséget, hogy a szellemi szerzőségtől nem állott nagyon távol. „Gisla regina dicunt multas malitias in terra illa fecit.“²⁾ „Gizella királyné tehát hallván a király szándékáról, tanácsot tartott a gaz Budával és nagy sietséggel Sebus Budának fiát elküldte ama tömlöczhöz, hol Vasult őrizték. Sebus tehát megelőzve a király követét kitolta Vasul szemeit, ólmot öntött füle barlangjába és elszökött Csehországba. A király követe későn érkezett és csak a megvakított és sebesült Vasult vezette a királyhoz. A szent király ily borzasztóan megnyomorítva látva őt, keserű könnyekre fakadt, de betegsége megakadályozta abban, hogy méltón megbüntesse a gonosztevőket. Magához hívatta nagybátyjának Szár-Lászlónak fiait Endrét, Bélát és Leventét és azt tanácsolta nekik meneküljenek mennél gyorsabban és mentsék meg életüket és testök épségét. Ők pedig a szent király jóakaró tanácsában megnyugodva a bajok és szenvedések elől Csehországba menekültek.“³⁾ A hercegek távozása után Péter volt a vetélytárs nélküli egyedüli trónkövetelő, ki

1) Túróczi. 29. 2) Albericus. Trium fontium. 3) Budai krónika 68.

birva a királyné, a főpapok, az akkor hatalmának teljében álló Gellértnek, az idegen főuraknak rokonszenvét, nyugtalanul várta a dolgok további fejlődését. Valjon mennyiben felel meg a történeti igazságnak a király ellen intézett merényletnek hagyománya és hogy mennyi részük lehetett ebben a fenti érdekszövetségnek, az nyílt kérdés még és bizonyításra vár

„A király lázban sinylődött és nem lehetett kétsége a felől, hogy közel van az átköltözésnek napja. Maga köré hivatta ekkor a püspököket és udvarának Krisztust dicsőítő főembereit. Tárgyalt velök arról, hogy helyében Péter, nőtestvérenek fia legyen a király.“¹⁾ „A jó emlékezetű István király, minthogy fia még az ő életében meghalt és más fia nem volt, Péter unokaöccsét fogadta fiául és őt tette meg birodalma örököséül. Testvérenek fiát, kinek pedig több joga lett volna az országhoz, mivel ebbe a dologba nem egyezett bele megvakíttatta és ennek még kiskorú fiát is száműzte.“²⁾ A válság mind gyorsabban közeledett, míg végre 1038. augusztus 15-én a magyarok legelső királya örökre lehunyta fáradt szemeit. Halálos ágya köré gyültek hívei, a haldokló pedig „A püspököket és főembereket intette tartsák meg az igaz hitet, melyet elfogadtak, szeressék az igazságot, ápolják a testvéri ragaszkodást, legyenek szüzek, alázatosak, de mindenek felett őrizzék a kereszténység új ültetését.“ E szavak után kezét és szemét a csillagok felé fordítva, így kiáltott fel: „Egek királynéja a te pártfogásodba bízom utolsó imámmal a szentegyházat püspökeivel és papsággal és a királyságot főembereivel és a néppel, kiktől elbucszva lelkemet kezeidbe ajánlom.“³⁾ Körülötte állott a papokkal a püspökök

1) Hartvicus. 22. 2) Annales Altahenses 1041. Herm. Contr. Chron. 3) Hartvicus.

atyasága, a fejedelmek szolgálóiktól környezve, az ispánok kara és az istentől kedvelt király közepén fekvé felvette az utolsó kenet szentségét és szent lelkét felűdítve urunk Jézus Krisztus testének és vérének táplálékával átadta a boldogságos szűznek és a szent angyaloknak kezébe, hogy vigyék azt a mennyei boldogság nyugalmába az úr testté válásának 1038. évében.“¹⁾ „Magyarország cziterája mindjárt gyászba borult és az egész nép jajgatással siratta szent királyát. A legények és leányok három évig nem tánczoltak és diszes ruhát nem öltöttek.“²⁾

István uralmát követő időkben a pogány mozgalmak kezdenek sajátságos, az akkori politikai viszonyoknak megfelelő formát nyerni. Míg eddig az ősi vallás és kereszténység, törzsszervezeti alkotmány és királyság állottak egymással szemben, most ezen fogalmi ellentétek olyképen módosultak, hogy a nemzeti királyság eszméjét, mely már kezdett az öntudatba átmenni és mely a magyarság politikai létét és országának területi épségét védi, szembe állította az idegen uralkodóval és annak merőben idegen környezetével, mely az ország nemzeti érdekeit elhanyagolva semmi érzéket vagy hajlandóságot sem mutatott a nemzet politikai és kulturális függetlenségének megtartására. Szembe került a nemzeti érzés a „furor theutonicus“-sal, mely a magyar nemzetet minden áron a németek politikai és szellemi rabjaivá akarta tenni. A pogányságnak és az ősi államszervezetnek eszméje csupán mint mentőeszköz merült fel előre az elkeseredett nép lelkében, mint olyan, mely végleges áthághatlan választófalat emel közöttük és az ép a kereszténység védőpajzsa alatt nyakukra jött németek között és lehetetlenné tegye, a mint eddig történt, az egyház részéről való elnémetesítés veszedelmes

1) Hartvicus. 2) Kézai II. 1.

folyamatát. Hiszen ezen mozgalmak az Árpád dynastia visszahozásának jelszava alatt indultak meg. Ezen dicsőséges, ősi nemzetség vezetése mellett akarta valamely módon az akkori megszegyenítő állapottól, azon mindenütt csak nem rég is rettegett szabad nemzetet kivezetni, melyet most ép azok igyekeztek alattvalóikká tenni, kik pár évtizeddel még mint békét könyörgő meghódítottak heverték lábaik előtt. Miután mind e baj azóta látszott rájuk zudulni, mióta a kereszténységet és ezzel a sok gyűlölt idegent az országba befogadták, természetesen az ellen támadtak fel legelőször. Maguk a trónkövetelők sem voltak tisztában a helyzettel és a teendővel. Ezt eléggé bizonyítja mindig a habozás, a határozatlanság, mellyel a népnek felkorbácsolatából keletkezett kívánságait fogadták, illetve azokat visszautasítani nem merték. Ebbe bizonyára bejátszott a politikai czélszerűség gondolata is, az a praktikus felfogás, minél jobban kihasználni a fellendült harczi kedvet saját uralmi törekvéseinek előmozdítására. De az egykorú írók feljegyzéseiből kitűnik egész határozottsággal az a tény is, hogy úgy Endre és Levente, valamint később Béla környezetében a pogányság eszméjével nem csekély mértékben rokonszenveztek. A tudósításoknak másik jellemző vonása pedig az, hogy ezen harcokban merült fel először éles körvonalakban azon vezér momentum, mi a magyarság letelepedésekor már csirájában meg volt ugyan, de csak később fejlődött ki, t. i. a németgyűlölet. Gyűlölet a német gőg és kapzsi hatalmivágy ellen, mely bár a magyarok barbár, tudatlan népét magas polczáról megvetette, de mégis elég értékesnek tartotta azt arra, hogy politikai, kulturális és közgazdasági szempontból kiaknázza, szellemi és politikai hűbéresévé súlyessze. Mely törekvés ellen harcolni annyi évszázadon át napjainkig kényszerítve vagyunk és mely harc majdnem 1000 éven át fa-

junknak legkitűnőbb tulajdonságait, összes energiáját fel-emésztve, megakadályozott minket a nemzeti állam és egy saajátságos, a többi nemzettől elütő, független magyar nemzeti kultúra kiépítésében.

István életének utolsó napjait és a trónváltás körülményeit úgy a hazai, mint idegen kútfők mondai részletekkel gazdagon diszitik fel. Ezekből igen érdekesen érzik ki azon hangulat, mely egyrészt az udvart, másrészt a nemzet zömét e fontos kérdésben eltöltötte. Két felfogás találkozott állig felfegyverkezve és az élet-halál tusára elszánva István koporsójánál. Az udvar, a kereszténység és monarchikus elv képviselője és az István törvényeivel elégtelen, a vallás ürügye alatt betolakodott idegen kalandorokat gyűlölő és minden bajnak az ősi vallást és államformát cserbenhagyott árulók ellen elkeseredett nemzeti párt. Az volt a kérdés, miként lehetne az új hitet, a monarchiát a titokban lappangó, minden perczen kitörésre kész pusztító vihar ellen megvédeni. Kellő biztosítékot e válságos időben csupán a kereszténység és monarchikus elvtől teljesen áthatott, nyugati műveltséggel bíró, az ősi hagyományok csábító képeivel szemben közönyös lelkületű férfiú nyujthatott.

Igy juthatott Péter a királyné, a főpapok, az idegen származású főurak erőszakos cselszövénye folytán a trónra. Már az első trónváltásnál nem respektálván a vérszerződés egyik legfontosabb megállapodását, mert nem Árpád véreből, de idegent emeltek a székbe, míg az igazi jogigénnyel bíró árpádházi hercegek külföldre kellett meneküljenek. Nemsokára szembe került egymással Péter környezetének idegen szokásokkal, erkölcsökkel bíró udvara a nemzettel, mely megvetetten, semmire sem becsülve visszahúzódott a politikai cselekvés színteréről. Azalatt a zsoldos kapitányból lett király, ki mint István vendégsze-

retetét élvező szegény kóbor lovag jött be az országba és kit a vérbeli urak, a törzsfők utódai nem is tartottak magukkal egyenrangúnak, valósággal dühöngeni kezdett a magyarság ellen. „Miután Péter király lett, elvetette magától a királyi felség minden jóakarátát és germán dühvel kegyetlenkedve megvetette a magyar nemzetet. Az ország javait kevély szemmel és telhetetlen szivvel falta fel, a vadállatok módjára ordító németekkel és a fecskék csacso-gása módjára fecsegő olaszokkal. A végeknek, erősségeknek és kastélyoknak őrizetét csupa németre és olaszra bizta. Péter azonfelül nagyon búja is volt és senki sem lehetett azon időben biztos nejének vagy lányának szemérmessége vagy hugának szűziességéről a király testőrei miatt, kik büntetlenül követték el az erőszakot. A magyar főurak látván népük nagy baját, mellyel isten ellenére illették, tanácsot tartván kérték a királyt parancsolja meg övéinek, hogy hagyják abba ez utálatos dolgot. De a király felfuvalkodott gögijében kiöntötte felettök mér-gének egész büzét mondván: „Ha csak egy ideig még megmaradok épen, mind a bírókat, jelesekét és tekintetéseket csak úgy mint a közönségeseket a századosokat, tizedeseket és a falusi bírókat, az egész Magyarország minden főemberét és hatóságát a németek közül nevezem ki, az egész országot megtöltöm jövevényekkel és a németek hatalmába hajtom.“¹⁾

A magyarok, kikben még élénken élt az ősi szabadságnak és függetlenségnek emléke, megdöbbenve látták a viszonyoknak ily rövid időn való roszra fordulását. Ők, kik már félig-meddig lemondottak ősi alkotmányukról, belenyugodtak nagy nehezen a királyság felállításába, mert nemzeti fejedelem volt annak élén, most egyszerre a lel-

1) Chron. Bud. 72.

kükben oly nehezen, oly sok harc után meggyökerezett ideát irtsák ki idegen kedvéért, ki az országot nyilvánvalóan a gyülölt ellenség kezére akarja játszani. A magyarság rövid idő alatt nagy utat tett meg azon lejtőn, mely bizton vezette őket a politikai és faji megsemmisülés felé azon nemzet javára, melyet nem rég elbizakodott felsőbb-ségi érzetükben, mint komoly ellenfélt figyelemre sem méltatták. De a nemzet meg akart állani e veszedelmes lefelé rohanásban. Egészséges fajának ősi, még teljesen ki nem veszett energiájával megvetette lábát és kétségbeesett dacczal szegte mellét a bekövetkezendő nagy viharnak. Az új, hirtelen átalakult viszonyok között az egyedül kivezető út a végpusztulás tömkelegéből a nemzeti királyság eszméje volt, mely a magyarokat e politikai és faji tusában a győzelemre képessé teszi. Még egyelőre csupán az útált idegen és a hűbériség megszügyenítő igája ellen szállottak sikra a nemzeti királyság jelszava alatt. Bejátszott ebbe az öreg király és a királyi hercegek iránt való rokonszenv felébredése és azon gyűlöletes gaztett felett való felháborodás is, melyet ellenük elkövettek, hogy Péternek trónrajutását lehetővé tegyék.

Az elégületlenség első fellángolására Péter elmenekült és a nép megboszulandó a királyi hercegeket, kiknek ügye akkor már nemzeti ügygé vált, rettenetesen büntette meg az őket ért bántalom szerzőit. „A igen gonosz szakállas Budát“ megölték és fiait megvakították, Sebusnak, ki Vasulnak szemeit kitolatta, kezét, lábát összetörték, úgy végezték ki. „Némelyeket megköveztek másokat vas mángorlóokban öltek meg.“¹⁾ A trónra Aba Sámuelet emelték, kiben a magyarok nemzeti királyt nyertek. A könnyen elért eredménnyel nyugalom költözött az országba. Ugy

¹⁾ Chron. Bud. 75.

látszik a viszonyok meg is szilárdultak volna, ha a Péter által szított külháborúk és ezzel párhuzamosan haladó belizgatások, cselszövények nem ragadták volna el az uralkodói bölcs mérsékletet még el nem sajátított fejedelem gyorsan hevülő lelkét. Péter, azaz az idegenek és papok pártja sokkal erősebbnek és mozgékonyabbnak bizonyult, sem mint hitték volna. Csekély fáradtsággal sikerült nekik a német császárt, ki alig várta, hogy a beavatkozásra és a gyűlölt magyarságnak leigázására végre elfogadható okot találjon, Péter ügyének megnyerni. Háromszor tört az országba a hatalmas német császár, az elüzlött magyar király vezetése mellett, de tervét, hogy azt a német birodalomhoz csatolja, nem vihette keresztül. Péternek érdeke, kiról Németországban úgy vélekedtek, hogy: „Míg uralkodott mindenben csaló volt“,¹⁾ nem igen irányították tetteit. Azon nagy gondolat mellett, mit titokban Henrik szíve mélyén takargatott, e kalandor ügye csak ürüggyé, másodrendű fontosságúvá süllyedt alá.

Aba állása mindaddig, míg oktalan kegyetlenségével saját híveinek egy részét is Péter táborába nem kergette, szilárd volt. De Gellértnek fellépése, vakmerő izgatása ellene, a valószínűleg általa kieszközölt pápai átok megrendítették trónját. Elkövetkezett a ménfői gyászos ütközet, mely Pétert és pártfogóját Henriket hozta az országba. Még ekkor formailag nem vált a magyar király a német császár hűbéresévé, de a győztes Henrik visszatértekor Németországban már fennen hirdették, hogy: „Csodálatos és nevezetes győzelemmel megfékezte és a győzelem után magának és utódainak biztosította azt a Magyarországot, mely az előtt még hallani sem akart felőlünk.“²⁾ Mit már

¹⁾ Ann. San. Galli Maiores. 1043. ²⁾ Wipo. Vita Chounradi Imp. Mon. Ger. Scr. XI. 257.

a némei politikai körökben biztosan tudtak és mire már a magyar beavatottak el voltak készülve, de mit a nemzet maga, már 1000 év megpróbálta és még most is lankadatlan uralkodó optimismusában nem akart elhinni, csakhamar bekövetkezett. Henrik 1045. elején Székesfehérvárra jött és itt május 26-án történt meg azon nevezetes világeseemény, hogy Magyarország a német-római birodalom hűbérévé vált. Péter a német nagyok, saját magyar hívei jelenlétében az aranyozott lándzsával, a királyi hatalom e jelvényével átadta az országot hűbér urának, a császárnak. A nemzetet ért e gyalázat betetőzéséül, némely magyarok kérésére István törvényei helyett bajor törvényeket adott az országnak Henrik és ezen ténnyel nemcsak politikai függetlenségünknek, de önálló magyar jogfejlődésünknek is egyelőre végét vetették.¹⁾

A nemzeti párt ismét nagy esatát veszített. Nem csak az eddig elért eredmények, miket Péterrel szemben kivívtak volt, estek áldozatul, hanem még az ország függetlensége, területi épsége is a magyar király hazafiatlanságának, egy kalandor tolakodó önzésének, és az ellenséges szomszéd mohó kapzsiságának. A kedélyek elborultak, az igaz honfiak lelkében ismét nagy aggodalom vert fészket. Titkos tanácsba gyűltek össze, hogy a haza sorsát ezen körülmények között megvitassák. Az egyedül eredménnyel kecsegtető módnak az látszott, ha az elmenekült királyi hercegeket hozzák vissza és az Árpád nemzetséggel újból megszilárdítják a nemzeti dynastiát, mivel elejét veszik az idegen befolyásnak és megvédik majd az országot úgy a bel, valamint a külellenséggel szemben. Később ezen tisztán politikai reakció a felhevült szenvedélyek hatása alatt átesapott az erkölcsi térre és az ellen fordult, mely az

¹⁾ Ann. Altahenses. Herm. Contractus.

általános közhit szerint egyedüli okozója volt minden az országot ért nyomornak, gyalázatnak és megaláztatásnak. Mivel a kereszténység elterjedésével jött mind több és több idegen be és nyert itt polgárjogot, miután ezek a kereszt nevében ölték le százait az igaz hazafiaknak s magukhoz ragadva az udvar legfontosabb hatalmi állásait, lehetővé tették egy idegennek a trónrajutást, sőt az országnak hűbéri viszonyba jutását, a nép természetes logikájával a kezdő okot, minek folyományai e csapások lettek, a kereszténységet gyűlölte és kárhoztatta. Egészen közelfekvőnek tetszett azon gondolat felébredése, hogy minden, a nemzetet azóta ért baj a kereszt felvételéből származott a sorsnak megtorlásaként, hogy ősi vallásukat oly könnyelműen cserben hagyták. Míg ősi hitőkben és államszervezetükben éltek hatalmasok, függetlenek voltak, félté karuknak erejét a világ négy tája. Boldogan, megelégedetten laktak egyszerű sátraik alatt, jókedvűen legeltetve barmaikat az óriási, kövér réteken. A németek ellen való gyűlölet fogalmával egygyé vált a szívekben a kereszténység eszméjének gyűlölete, mert mihelyt beháború ütött ki, a király a német császárhoz vagy a pápához menekült, kiket a feléledt nemzeti felfogás elfojtására behozva, minden ilyen segélyért dús árt adtak nekik, az ország jogai egy részének vagy területi épségének feladása alakjában. Az István által alapított államrend semmiképen sem tudott hivatásának megfelelni, nem elégítette ki a kívánalmakat. A teljesen elnemzetietlenedett udvarnak túlságosan szabadelvű és magyar, a nemzeti pártnak pedig ultramontán reaktionárius és német volt. A király tekintélye egyéni tehetségtelensége és tehetetlensége folytán mélyen lesüllyedt, az általa képviselt kereszténység kezdett meggyengülni és csak valami zavaros időknek kellett bekövetkeznie, hogy az ősi állapotok iránt való vágy a szívekben

egyszerre felébredjen. Az idő elérkezett és mindenki érezte, hogy vissza kell térniök az ősi istenhez és az ősi vallás és államszervezet keretei között kell alapítaniok egy magyar, nemzeti királyságot a vérszerződés kijelölte nemzetiség vezetése alatt. El kell kergetni minden idegent kik csak gonoszat, átkozott visszavonást, megaláztatást hoztak az országba, el a papokat, kik lelkivilágukból zord, asketa tanaikkal kiölték a derült költészetet, az élet iránt való érdeket, a végtelen pusztákból hozott szabadságvágyat, harezi erényeiket. Le kell rombolni hiú márvány, arany, ezüst és drágakövekkel diszített szemkápzáztató házaikat, melynek minden egyes tégladarabját egy-egy derék hazafi kiontott vére tartotta össze. És majd mindezeknek romjain felépítik az új, a nemzeti összeségnek erejéből összeforrasztott, pogány, nemzeti királyságnak erős, a legvérszobb viharokat is könnyen kiálló védőbástyáját.

Már Péter és Aba Sámuel közt dúló háboruban „A Szt. István által megalapított rend mind inkább bomlik, az egyház tekintélye sülyed, a fiatal kereszténység hanyatlík, az ősi vallási szokások és gyakorlatok megújulnak, minden kicsapongásnak tág tere nyilik.“¹⁾ „Voltak azonban főurak ugymint Visca, Bua, Bukna és más velök egyetértők, kik mind sóhajok és óhajtások között várták azon kedvező időt, mikor Endrét, Bélát és Leventét Magyarországra visszahozzák és a királyságot Szt. István nemzetségének, ki őket kedvelte és felmagasztalta az ő vérei közt, visszahozni törekedtek. Midőn azonban az új várhoz érkeztek, melyet Aba épített, ime a magyarok nagy tömege csoportonként özönlött hozzájuk és az ördög ösztönzésétől elkapva állhatatosan kérték Endrét és Leventét, hogy engedjék, miszerint az egész nemzet pogány szokás szerint éljen, a püspököket és papokat megölje, az egyházakat feldulja,

¹⁾ St. Gerarti. Acta et scripta. I. 120.

a keresztény vallást letegye és bálványokat imádjon. És ők megengedék, hogy szívök kivánsága szerint menjenek és vesszenek el ős apáik babonáiban, különben nem harcolnak vala Péter ellen Endre és Leventéért. A magyarok közül először Vatha Bélus várából adta át magát a gonosz szellemeknek megnyírva fejét és pogány szokás szerint három varkocsot hagyva, kinek fia János ezen idő után sokkal később apjának példáját követve maga köré gyűjtött sok táltost, varázslót és búbájos asszonyt, kiknek éneklése az uraknak felette kedves volt. Ezen sok búbájos közül egyet Rasdi nevűt a nagyon keresztény Béla király elfogatott és oly sokáig zárta a börtönbe, míg megette saját lábát és aztán meghalt. Meg van írva az is a magyarok dolgairól szóló szép könyvekben, hogy minden kereszténynek megtiltatott, hogy e vérrokonságból feleséget vegyen. — Midőn így ezen Vatha utálatos és átkozott példája által az egész nemzet a gonosz szellemtől elragadtatva, kezdetek lóhust enni és sok más gonosz bünt cselekedni, aztán a papokat és világiakat, kik a katolikus hitet megtartották, megölték és istennek sok egyházát szétdúlták. Ezután az összes németeket és olaszokat, kik hivatalt viseltek, az országból kiűzték vagy a csúnya halálnak adták át. Péter táborába gyors lovakon éjjel három hirnököt küldtek, kiknek kiáltozni kellett: „Az isten, Endre és Levente szava és rendelete, hogy a püspökök és papok megölessenek, a tizedesek elpusztíttassanak, az eltörölt pogányság visszaállíttassék, valamint a gyűlölt németekkel és olaszokkal együtt Péternek emléke örök időkre kiirtassék.“ Ez idő alatt azonban Béla és Levente a nagy tömeggel Magyarország közepe felé előre törve közeledett Pesthez. A mit meghallván Gellért Besztritus, Buldi és Benetha püspökök és Zonuk ispán Albából elébementek, hogy őket tisztelettel fogadják.“

Ezután következik a mise leírása, melyben Gellért halálát megjósolja. „Minek utánna b. e. Gellért figyelmeztette őket, hogy meggyónva önmaguknak bűneiket és a misét meghallgatván és biztos reménnyel az örök boldogságban, a mártýromságot örvendezve várva mindnyájan, megáldoztak. Midőn a fent nevezett városhoz értek, ime a hitetlen emberek azaz Vatha és társai a gonosz szellemektől, miknek átadták magukat, megszállatván a püspököknek rontottak és társaiknak és kövekkel agyon verték. A b. e. Gellért püspök azokra, kik őt kövezték a feszülettel keresztet vetett, kik azt látva jobban feldühödének s őt megrohanva kocsiját a Duna felé hajtva őt abból kivéve talyigára tették a kelenföldi hegyről letaszították és midőn még vergődött mellébe lándsát szúrtak és fejét egy kövön széttörték . . . Oly sok pap és világi szenvedett tehát ezen a napon vértanuságot Krisztus hitéért, hogy azok számát csak az isten és az angyalok tudják.“ „Endre herczeg azonban e közben oda érkezett és Benetha püspököt megszabadította kezeik közül.“¹⁾

„Midőn Péter király és a magyarok közt roppant viszárvonás támadt a magyarok ünnepélyes követséget küldöttek Vasul fiai Endre, Béla és Levente után, kik Szt. István nemzetségéből valának, kérvén őket, hogy Lengyelországból jöjjenek be Magyarországra. És így Béla ott maradván Endre és Levente Magyarországra jövének s a magyarok töméntelen sokasággal tódultak vala hozzá Pest városába. Kik is az ördög ösztönzésére felingerülve könyörögnének, hogy engedjék meg az egész népnek a pogány módra való élést, hogy a püspököket és papokat megöljék, az egyházakat lerombolják, a keresztény hitet elveskék, a bálványokat imádják. Kik is megengedék nekik,

1) Túróczi. 39.

hogy szívök vágya szerint menjenek és vesszenek el ős apáik tévelygéseiben, mert különben Péter király ellen nem harezolnak. A visszatértek közt legelsőbben egy Vatha nevü ajánlá magát az ördögnek és megnyirá fejét pogány módra és mindnyájan úgy tevének, az ördögöknek áldoznak és kezdének lóhust enni és minden gonosz és rendetlen dolgokat cselekedni, a papokat és minden keresztényt öldökölni az egyházakat lerontani. Kikiáltók kezdtek Endre és Levente parancsát hirdetni, hogy a püspököket a papokkal és barátokkal együtt meg kell ölni és emlékezetük vesszen örökre el, végre apáink vallását fel kell venni. Mit hallván Szt. Gellért Besztrid, Buldi, Beneta és Zonok ispán, kik a keresztény sokasággal Sz. Fehérvárra gyültek vala, megindultak Buda felé, hogy Endrét és Leventét tiszteletteljesen fogadják . . . Ez után, (következik a mise leírása) — a Duna réve felé elindulának, Szt. Gellért pedig minthogy alacsony termetű vala és isten szolgálatában minden erejét felemésztette, magát kocsin viteté vala. És midőn Pest révéhez érkeztek az istentelen Vatha és czinkosai, ördögökkel telve, kiknek ajánlották volt magukat rárohanának a püspökre és társaira és őket agyon kövezék. Szt. Gellért pedig azokra, kik kövezik vala szüntelen kereszteteket vet István első vértanú módjára. És Magyarország első vértanuja a földre térdelve fennhangon kiáltá mondván: „Uram Jézus Krisztus ne vedd nekik ezt vétkül, mert men tudják, mit cselekszenek!“ Azok pedig ezt látva még sokkal jobban dühöngének és rárohannak és felfordíták szekerét a Duna partjára, belőle őt kihuzván s talyigára téve a Krenfeld hegyről leereszték s midőn még lihegett, mellét lándsával átszurák és azután egy kőhöz vonszolván koponyáját összetörték.“¹⁾ „Csanádban mindnyájan egyben megegyezve

¹⁾ Vita St. Gerardi XIX.

elhatározták, hogy Zár László fiait az országba vissza hozzák. Midőn Pestre érkeztek, titokban a mint tudták, rögtön egy éjjel Péter király udvarába gyors lovakon három hirnököt küldtek, kik kikiáltották, hogy minden német és olasz, hol találtatik megölessék és a pogány vallás helyreállíttassék . . . A magyarok mindenütt kezdettek fellázadni, megölni a németeket és olaszokat, asszonyokat, gyermekeket, papokat, a Péter által tett plebánosokat és apátokat senkit sem kimélve. Gellért Csanád püspöke ezen zavarokban a magyarok által a hegyről taligában ledobtatván vértanuvá avattatott.“¹⁾

Igy dühöngött a fékevesztett indulat mindent elpusztulással fenyegetve, midőn Endrének erélyes parancsszava megállította a népet, megszüntette felkorbácsolt szenvedélyüknek romboló munkáját. Endre a válságos pillanatokban valóban nagy, az akkori politikai viszonyokat kitűnően ismerő és azokat helyesen megértő államférfiúnak mutatta magát. Bár ő lelkében valószínűleg szintén nem nagyon rokonszenvezett a kereszténységgel vagy legalább is szívét nem töltötte el iránta az akkor általánosan uralkodott fanatikus rajongás és bár száműzetésüket, az abban töltött keserves éveket ép ezen vallási elfogultságnak köszönhették, mégis felismerve a helyzetet a maga döntő fontosságában, talán erőszakot gyakorolva saját hajlandóságain is, egyszerre az udvari párt élére állott és minden erejével lecsapott a nemzeti pártnak már-már elvadult harczosaira. A nagyon fellendült hazafias érzést, a harczos kedvet diplomatikusan felhasználván saját személyi ellenfeleinek megsemmisítésére. Az első napokban valószínűleg nem vezették ily praktikus, számító tervek, mely a lovagias következetesség szempontjából saját hivei irányában na-

¹⁾ Kézai. II. C. 3. 113.

gyon is kifogásolhatók voltak. Talán őt is elkapta volt a dicső múltnak szép emléke és igaz meggyőződéssel egyezett hallgatag a pogány világ visszaállításába. Mindezt nem lehet teljes biztonsággal megállapítani. Annyi tény, hogy a hercegek környezetében nagyon élénk rokonszenv uralkodott az ősi vallás és állapotok iránt. Különösen Levente képviselte ezt a hangulatot a szabadságharcosok táborában. „Ha ő tovább él és netán hatalomra jut, kétségtelenül megrontotta volna egész Magyarországot a pogány bálványimádással. És mivel ez a Levente nem állt a katolikus hiten, Taksony körül a Dunán túl temették őt el, ugyanott, hol őst Taksonyt pogány szertartás szerint tették sirba.“¹⁾ Bizonyára az ő hirtelen, történetíróink által meg nem magyarázott halála tette lehetővé Endrének elhatározását. Miután vitéz, ő nála is népszerűbb öccse, az utolsó Árpád sarj, kit az érzelmek közössége az ősi hithez és világnézethez kötött, meghalt, a pogányság iránt hevülő pártnak természetes feje elveszett. Hathatott Endrére legnagyobb politikai ellenfelének, Gellértnek tragikus sorsa is, az az apostoli lélekemelkedettség, mellyel mindvégig üldözőivel szemben viselkedett. De ezen érzelmi motivumoktól is eltekintve, államférfíúi, előre látó bölcsesége volt legerősebb rugója első látásra megmagyarázhatatlannak tetsző tettének. Mihelyt a belviszonyokat saját tapasztalatai után ismerte meg, belátta, hogy azon hatalmas részét az ország lakóinak, kik már valóban keresztény szellemben nőttek fel és azt ismét elhagyni egykönnyen nem hajlandók, továbbá azon nagy tömegét a befolyásos fő és alsó papságnak, meghonosult idegeneknek, kik az ország tulajdonképeni modern intelligentiáját képezték és külföldi összeköttetések által, különösen Henrik óta, az egész nyu-

¹⁾ Képes Krónika.

gatot ránk zudíthatják, nem tekintheti továbbra is ellenségének. Ekkor ébredt fel lelkében saját dynastiájának és az ország veszélyeztetett jövőjének képe. Meglepő fordulattal tehát az önmaga vezette mozgalom ellen foglalt állást és ezzel egy csapással megszünteti, az eddig elért minden cultureredményt elpusztítással fenyegető beháborút, melynek utolsó, megrázóan drámai jelenete Gellért halála volt.

Hogy minő nagy hatással lehetett saját korára ez esemény, kitetszik azon bő, némely helyütt igazi költői erőt lehelő, részletes tündösítésekől, mik ránk maradtak. Habár a források papi kézből eredvén, az egészet az egyház felkentje, a kereszténység magyarországi feje ellen irányzott merényletnek tüntetik fel, szorgosabb vizsgálat után, mind jobban előtérbe lép Gellértnek politikai egyénisége és azon feltevés valószínűsége, hogy az őt ért bosszú, ha nem is teljesen, de inkább az államférfiúnak szólt, sem mint az egyház emberének. István halála után az udvarban a nyugati keresztény műveltségnek, a nagy államférfiúi hivatottságnak legkimagaslóbb alakja ő volt. Mint az özvegy királyné természetes támasza, ezéljaival, terveivel rokonszenvező, rajongó keresztény és idegen, lelkületében magyarrá át nem hasonult, hisz még nyelvünket sem tudta, magasra törő férfit, nagy befolyásával, a császárral és pápával való összeköttetései révén szerzett hatalmával, ellene volt mindig a nemzeti aspirációknak. Ő tette lehetővé Péter királlyá koronázását, ő exponálta magát kétszer is érte. Aktiv szerepe volt azon vészes bonyodalmak felidőzésében, melyek Péter uralkodását kísérték. Másodszeri visszahozását, a száműzött érdekében kieszközölt pápai bullát is az ő, idegen származású királya iránt való fanatikus ragaszkodásának tulajdonítják. Még élénken élhetett lelkükben az Aba ellen, a nemzeti király ellen

tanúsított kiméletlen, lázadó fellépése is. Nem esodálkozhatni tehát, ha a felbőszült magyarok azon harcban, mely teljesen közjoginak indult és csak később vált vallásellenessé, Gellért személyében a rossz tanácsadót, a német felfogásnak, a nemzeti érdekeknek ellenséges államférfiút akarták megbüntetni. Hasonló felfogás csillámlik ki Szalay és Marczali munkáiból, míg Márki ezen véleményét egyenesen ki is mondja. „A térítés első időszaka már elmúlt, hogy Magyarországon csak egy térítő is megszerezte volna a vértanuság koronáját. Utóbb Szt. Gellért nem annyira vallási, mint politikai párdühnek esett áldozatul.“¹⁾

„Visszatekintve nemzetünk ezen első tizenkét éven át tartó függetlenségi harcán, legyen szabad kiemelnünk egy oly tanulságot, mely szinte geometriai szabályossággal visszatért valahányszor hazánk ismét hasonló viszonyok közé jutott. Az Európához való közeledés előtt valóságos, alkotmányos és kulturai tekintetben tette hazánkat függővé a nyugattól, majd mikor idegen volt a király a nemzet politikai önállását is megtámadta. E veszélytől való menekülést előbb a törvényes állapothoz való visszatéréstől azaz nemzeti király felemelésétől remélték. Ez a kísérlet nem vitt eredményhez és az elnyomás nagyobb lett, mint az előtt. Hogy ismét szabad lehessen a nemzet már nemcsak a törvénytelen, zsarnok királyt támadja meg, hanem összeségét mindazon intézményeknek, melyek egyéniségétől megfosztották. Inkább lesz ismét pogánnyá, vaddá semhogy nyakára vegye a német igát. Inkább pusztul el mint szittyia ősei, semhogy lemondjon nemzeti hatalmáról, büszkeségéről. Ez az erőfeszítés, melyet a nemzet egészen legmélyebb rétegéig kifejt, meg is menti Magyarországot. Az ősök szelleme szállott alá Leventének és Vathának

1) Márki Sándor. A középkor kezdete Magyarországon.

seregeivel. De azért a diadal nem maradhatott ezen irány-
nál. Segítségül kellett hívni, midőn nyers erőre, vagy
tömegek szenvedélyére volt szükség. De a jövőt már nem
lehetett a pogány alapra építeni. A jövő azoké maradt,
kik szívvel, lélekkel küzdöttek az idegen befolyás és hata-
lom ellen, de Magyarországot azért az európai közösségtől
nem akarják eltéríteni. Egyszerre jelenik meg tehát az
idegen, a nemzetellenes műveltség bitorlása és a nemzeti
de műveltségellenes irány lázadása. Egyik mindig feltéte-
lezte a másikat. Hazánk fennállását annak köszöni, hogy
egyiknek uralma sem volt és nem is lehetett hosszú tar-
tamú.¹⁾

1) Marczali H. Milleniumi történet. II. 58., 59. l.

Ezen mozgalmas idők lezajlása után alig pár évre újból fellobbant a belháboru tüze. Ádáz testvérharcz tört ki, gyűlölködő féltékenység a trón birtoka felett. Endre, ki Béla öccsét önmaga hívta az országba testvéri szeretet-, de politikai számításból is, midőn fia született, a közelebbi vérség kötelékét megtagadni nem tudván, visszavonta mindazon ígéreteket, melyeket egykor nagylelkűen saját maga tett. Egy ideig csak titokban folyt az aknamunka, de a várkonyi általánosan ismert jelenet után, mely valószínűleg nem a szóserint megtörtént tény, hanem az akkori politikai viszonyok hangulatát írja le színesen, költői lendülettel, ki kellett a harcznak törnie. Endre, hogy fiát a bekövetkező veszéllyel szemben jó előre biztosítsa német hercegnőt, császári sarjat szerzett neki feleségül. Most mikor már az összeütközés kikerülhető nem volt, fiát, menyét és kincseit a németek oltalma alá, az osztrák örgrófhhoz küldte és ügyét a német rokonság segélyére bizta. „A király zsoldjába fogadta rokonát, a cseh herceget és bizott zsoldosainak sokaságában. Magyar azonban nem sok volt vele, mert közülök számosan kísérték el Salamont, az országban maradtak legnagyobb része Bélához pártolt.“¹⁾ A harc Endre vereségével és halálával végző-

1) Bécsi Krónika. 114.

dött és a nép örömujjongása közt Béla lett elvitázhatatlan ura Magyarországnak. Ekkor váratlanul csodás fordulat állott be a harczí mozgalomtól felhevült magyarok táborában. Spontán módon, elemi erővel tört ki a leplezetlen vágy a pogányság visszaállítása iránt. Az udvar megdöbbenve hallotta a már jól eltemetettnek vélt kisértetnek vérfagyasztó szavát. A viszonyok teljesen Endre korbéli képet mutattak. A király és főemberei haboznak, meglepetve és megzavarodva keresik a kibontakozás módját, míg végre, az azalatt nagyra nőtt mozgalommal szemben erélyesen fellép és katonáival szétveri a sokaságot.

A nemzetben szunnyadó energiát, mely minden alkalmat felhasznált arra, hogy duzzadó életerejének megfelelő tevékenységi kört keressen, Endre, leervén a kereszténység ellen való támadást, diplomatikusan a németek ellen folytatott harczokban foglalkoztatta fényes sikerrel. „A római birodalom elvesztette Magyarország hódolatát és mai napig fájlalja határszéleinek pusztítását.“¹⁾ A magyarság lelkében égő németgyűlölet ily formán kielégítést nyervén, a király állása mind inkább szilárdná lön, sőt kezdették elfelejteni azon kétséges szerepet is, melyet trónra jutásakor tanusított. Nemzeti király alatt, dicsőséges harczokban a német ellen, nyugalom kezdett a belviszonyokba visszatérni. Ekkor zavarta meg a békét és izgatta fel a kedélyeket a testvérvizsály. Béla, kinek alakjában a dicső, igaz magyar, daliás Leventét látták újra születve, a független érzelmű színmagyarságnak kedvence volt, míg Endre ekkorra inkább a papok és az udvari emberek kegyeltjévé vált. Mikor a két testvér ellentétbe jutott és Endre öccsét, kinek vezérségével és hadvezéri tudásával a hódítani vágyó császár erejének eredményesen ellentállha-

¹⁾ Wibert. Vita Leonis. II. 8.

tott, ünnepélyes ígéretei ellenére is meg akarta fosztani a trónra való igényről, ismét két táborra szakadt a nemzet. Egyik az udvari párt volt, mely német összeköttetéseivel, nagy egyházi hatalmával védte Salamon érdekeit s titokban eljötnék látta az időt, ép mint Péter korában, hogy a zavaros viszonyok között az országot hűbérré tenni megkísértlte. A másik, az ismét feléledt, Levente hagyományait ápoló nemzeti párt, mely Bélában a magyar vitéznek ősi típusát vélte feltalálni. Már sejtették a honfiak, hogy ezen belháboruból is újból a német politikai befolyás fog megizmosodva kikerülni, ha törekvéseik kudarczal végződnek. Az egyelőre csak kicsinyes intrikákból álló előcsatározásoknak a nemzet néma szemlélője volt, de már ekkor is Béla felé irányult rokonszenve. Midőn azonban a király nyilvánvalóan politikai számításból a német császár rokonságát kezdette szorgosan keresni és minden tétéből azon törekvés látszott ki, hogy a nemzeti közakarrattal szemben, ezen hatalmi összeköttetésekkel akarja öccse népszerűségének veszélyes voltát ellensúlyozni, az aggodalommal eltelt hazafiak a Péter korabeli időket hitték újra feltámadni. Hiszen csupán csak egy nemzedék múlt el azóta. Most, az akkor egymással harcban állottak fiai kerültek szembe. A helyzet megdöbbenően hasonlít ahhoz, mely végeredményében az ország függetlenségének elvesztését vonta maga után. Mily mértékben közeledett Endre a császári udvarhoz, oly arányban gyarapodott Béla pártja. Az eszmetársulás kapcsán felidéződött emlékükbé a mármár feledésbe ment árulás is, mit Endre a nemzeti párttal szemben, dynastiája biztosítása érdekében elkövetett. Megszünnvén a kinos bizonytalanság, mely a kedélyeket uralta, kitörvén a harc, a nemzet zöme Bélához csatlakozott, azon titkos gondolattal szívében, hogy ő fogja folytatni a nagy munkát, mit Levente titokzatos halála miatt nem

fejezhetett be, t. i. a pogányságnak visszaállítását és minden idegen befolyástól ment nemzeti királyság kiépítését. A harc az öccs javára dőlt el és ekkor a titkos óhajtás, mit talán politikai czélszerűségből Béla is bátyja módjára, a nemzet harcckészségének fokozására nagyra nőni engedett, most ijesztő mérvben tört ki. Bélától, kit magán, hatalmi ügyében immár diadalra segítettek, most követelték a ki nem is mondott, de meg nem tagadott vágyaknak teljesítését. Ugy látszik ő sem mert az uralkodó hangulattal szembe szállani és hogy némi jelét adja az ősi intézmények iránt való kegyeletének, vagy talán személyes érzelmeitől is indítatva, a hajdani államszervezet legnagyobbszerű kifejezőjét, a régi nemzetgyűlést akarta újra életre kelteni. Lehet, hogy az itt-ott szórványosan felhangzó kívánságok valódi elterjedésének körét is szeretne volna megismerni, meggyőződni arról, vajon mennyire hatotta át a népet a régi állapotok iránt való vágyakozás, hogy uralkodása tényeit a szerint szabhassa meg. De a hiradás a gyűlés összehívásáról nem várt, magát Bélát is megdöbentő eredményt szült.

A nemzet ép most megszabadulva a gyűlölt német iga veszélyétől, melyet ismét egy vérbeli, magyar királyi herceg hozott rájuk s melyet újból véres harc árán tudtak lerázni magukról, most a dicső hajdankor szép idejét látták eljötnök. Óriási tömegekben, felfegyverkezve mint ősidőkben, ezer reménnyel, harci kedvtől fellelkesülve, a Béla személye iránt táplált törhetlen bizalommal seregelték Székesfehérvárra. Hisz a király volt az első, ki a jelt megadta, módot kínált arra, hogy a nemzet szabadon, szíve szerint nyilatkozhasson. A nemzeti közérzületnek ezen hatalmas jelentkezése előtt Béla meghátrált, nem merte elvállalni a felelőséget utódai, az egyház és a szomszéd államokkal szemben azon politikai következmények-

ért, melyeket e változás felidézhetett volna. Hazánk történetében feltűnő ezen első nemzeti pártot, a dynastikus érdekek eltemették Székesfehérvár előtt. Azonban nem örökre. Koppánynak, Gyulának, Vatha, Levente és János urnak lelkesülő, csupán a magyar független, nemzeti államért égő harezosai időnként feltámadtak, hogy mint hajduk, kuruczok és honvédek, változott körülmények között, de változatlan szabadságrajongással védjék a független nemzeti állam eszméjét.

„Ezután Benyn Béla uralkodott, kinek uralma alatt a magyarok a hitet elhagyva és a kereszténységet, egy évig hitetlenül tévelyegtek úgy hogy sem keresztényeknek nem látszottak, sem pedig pogányoknak. Aztán saját jószántukból a hitben megtartattak.“¹⁾ „A nagyon jeles király, Béla, az egész Magyarországra hirnököket küldött, hogy minden faluból a két legidősebbet, kiknek jó beszélő tehetsége van a királyhoz tanácsba hívják. Azt meghallván, nemesak azok, kik hívattak, hanem minden földmivelő és szolga az egész Magyarország népéből eljött a királyhoz Albába. A király és püspökök, a főurakkal együtt látva a rettenetes tömeget félték nehogy megtámadják őket és a várba menekültek vissza. A nép azonban előljárókat választott magának, kiknek fából állványt csinált, hogy az emberek lássák és hallhassák. Ezek a királyhoz és főurakhoz hirnököket küldtek mondván: „Engedd meg nekünk, hogy atyáink szertartása szerint pogányságban éljünk, a püspököket megkövezzük, a papokat kiirtsuk és felakasszuk a tizedeseket, a templomokat szétduljuk, a harangokat összetörjük!“ Ezt hallván a király elszomorodott és három napi halasztást kért, hogy a dolgot megfontolja. Ezenközben a nép előljárói istentelen verseket

1) Kézai.

mondottak a kereszténység ellen és az egész nép ujjongva erősítette azt meg: „Ugy legyen, úgy legyen!“ . . . Midőn azonban harmadik nap a választ várták, a király rendeletére fegyveres katonák törtek rájuk némelyiket levágva az előjárókat állásaikról letaszigálták és megölték, a legtöbbet pedig kikötözve erősen megostorozták. Így megölvén, kikötözvén és megostorozván őket a katonák szállásukat erőszakkal meghódították.“¹⁾

Ez volt legutolsó kitörése a nemzet lelkében lappangó azon érzésnek, mely azt az ősök vallása és államszervezetéhez kapcsolta. Ha még élt is az emlékezés a hajdani állapotokra későbbi időkben is, lassanként mind inkább elhalványult az és a magyar nemzetnek Ázsia pusztáiról jött pogány néptömege végre is teljesen keresztényé lett. Ezen folyamat Szt. László és Kálmán alatt nyert befejezést, kiknek törvényeiben már oly enyhe büntetést szabnak a pogánysággal rokonszenvezőkre, miből tisztán látszik az esetleg feltűnő ily nemű rajongásnak megszilárdult viszonyok közt való veszélytelensége. „Ha valaki pogányok módjára kútnál áldozik vagy fáknál és forrásoknál vagy köveknél mutat be áldozatot, váltsa meg egy ökörrel a vétséget.“²⁾ „Holmi pogány szertartásokat senki se kövessen és ki ilyeneket követni találna, ha az a nagyobbak közül való tartson 14 napig szigorú böjtöt, ha pedig a kisebbek egyike 7 napig veretéssel.“³⁾

1) Turóczi. 46. 2) Leges St. Ladislai. 3) Leges Colomani.

Történelmünknek ezen legelső szabadságharczai győnyörűen és az igazság logikájának parancsoló erejével győznek meg arról, hogy e népfaj csak nemzeti politika mellett képes és akar nagygyá, kulturnemzetté válni. Hogy a nemzeti öntudatnak már a legfiatalabb nemzedékbe való becsepegtetése által tehetjük csupán e népet erőssé, a napjainkban is még mindig fenyegető nemzeti visszahátással szemben eredményesen ellentállóvá. Ép azért mélyen elszomorító azon nemzeti közönyösség, vagy a történeti tényeknek nem ismerése, mely hazánkban hosszabanszélteben, ép a legfogékonyabb korban, dicső, első szabadságharczainkat, közjogi küzdelmeinket, pogánylázadásoknak, azok daliás vezetőit, legelső szabadsághőseinket pedig pogány lázadóknak, tanítja.

E munkához használt forrásművek :

- Chronicon Budense.
Chronicon Poseniensis.
Chronica Marci.
Annales Altahenses.
Annales Hildesheimienses.
Annales Fuldenses.
Legenda Maior.
Legenda Minor.
Vita St. Emerici.
Vita St. Gerardi.
Szt. István intelmei fiához.
A pannonhalmi apátság alapító levele.
Anonymus. Gesta Hungarorum.
Túróczi. Chronica Hungarorum.
Kézai. Gesta Hungarorum.
Hartvicus. Vita St. Stephani.
Bruno. Vita St. Adalberti.
St. Gerardi. Acta et scripta.
Hermanus Contractus. Chronica.
Albericus. Trium Fontium Chronicon.
O. Freisingensis. Chronicon.
Thietmar. Chronicon.
Widukind. Res gestae Saxonicae.
Liatprand. Antapodosis.
Böles Leo. Tactica.

Konstantinos Porphyrogennetos. De administrando imperii.

Konstantinos Porphyrogennetos. De ceremoniis aulae bysantinae.

Flegler S. A magyar történetírás története.

Marczali H. A magy. tört. kútfői az Árpádok alatt.

Szabó K. Vezérek Kora.

„ „ Kisebb tört. munkái.

Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországon.

Márki S. A középkor kezdete Magyarországon.

Pór A. Szt. István király.

Kandra Kabos. Aba Sámuel.

Pauler Gy. A magy. nemz. tört. az Árpádok alatt.

Szalay L. A magyarok története.

Horváth M. Magyarország története.

Kerékgyártó A. Magyarország történetének kézikönyve.

Marczali H. Milleniumi történet I. II.

Hajnik J. Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt.

Wenczel G. Magyarország jogtörténetének rövid vázlata.

Ferdinándy G. A királyi méltóság és hatalma Magyarországon.

Ferdinándy G. Magyarország közjoga.

Beöthy Á. A magyar államiság fejlődése és küzdelmei.

Timon Á. Magyar alkotmány és jogtörténet.

Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen.

Büdinger. Ein Buch ungarischer Geschichte.

Dümmler. Geschichte des ostfränkischen Reiches.

Giesebrecht. Geschichte der deutschen Kaiserzeit.

